

Ο ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΣΟΛΟΜΩΝΤΟΣ*

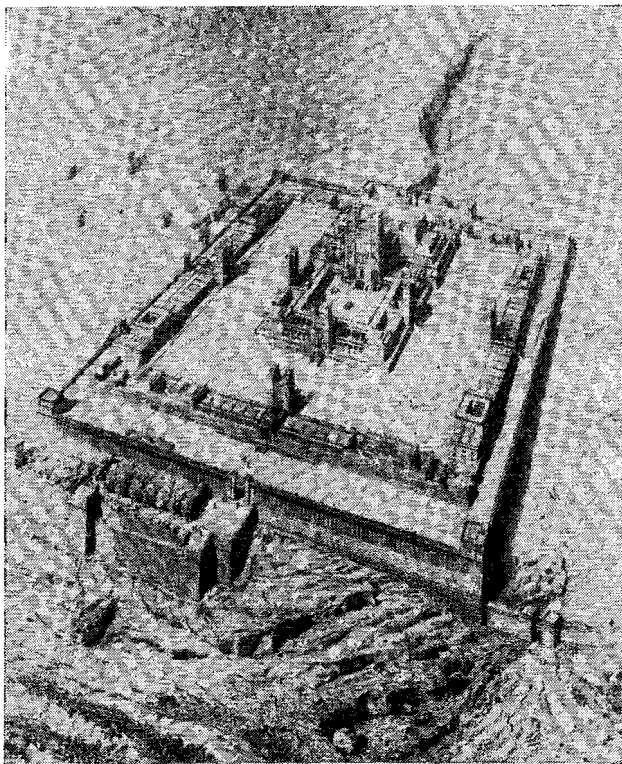
ΥΠΟ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΗΛΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΟΣ

ΕΠΙΜΕΛΗΤΟΥ Ε. Μ. ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΥ

Με ὀλίγην φαντασίαν ἢ ἀναπαράστασις δύναται νὰ γίνῃ ἀκριβοτάτη, χωρὶς ὅμως, παρὰ τὴν τελειότητά της, νὰ δύναται νὰ ἐξαλείψῃ ἐν βασικόν της

Σχ. 15. Γενικὸν προοπτικὸν τοῦ Ναοῦ κατὰ Ἰεζεκιήλ.
(Ἀναπαράστασις Ch. Chipiez).

(G. Perrot et Ch. Chipiez. Histoire de L'Art. T. IV, σελ. 272, πλῆξ II).

σφάλμα, τὸ ὅτι δυστυχῶς ὁ ὑπ' ὄψει νὰ δὲν ἐπραγματοποιήθη παρὰ μόνον εἰς τὴν φαινήν προφητικὴν διάνοιαν τοῦ Ἰεζεκιήλ.

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 319.

VII. Ο ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΖΟΡΟΒΑΒΕΛ (Α' ΕΣΔΡΑΣ ΣΤ' κ.έ.)

Τὰ ὀλιγώτερα ὄλων δεδομένα, τὰ ἔχομεν διὰ τὸν πενιχρόν, ὡς φαίνεται, ναόν, τὸν ἀνεγερθέντα μετὰ πολλοῦ κόπου, καὶ παρὰ τὴν ζηλοφθονίαν τῶν Σαμαρειτῶν, ὑπὸ τοῦ ἡγέτου Ζοροβάβελ.

Ὅτε ἀπεφασίσθη νὰ κτισθῇ. τὸν 2ον μῆνα τοῦ 2ου ἔτους τῆς ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπανόδου (Β' Ἑσδρας Γ', 8), ὁ Κῦρος ἀπέδωκεν ὅλα τὰ σκεύη τὰ διαρπαγέντα ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορος, καὶ ἐπὶ πλεόν διέθεσε βασιλικὴν ἐπιχορήγησιν διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν αὐτοῦ. Ἄλλὰ ἡ πραγματικὴ οἰκονομικὴ εὐρωστία, ἣτις ἐπιτρέπει τὴν ἕδρυσιν πραγματικῶν μνημείων ἐς αἰί, ἔλειπε τελείως ἀπὸ τὸν ἀπορφανισθέντα τόπον. Οἱ καιροὶ τοῦ Σολομῶντος, ὅτε διετίθετο ἀφθόνως τὸ χρυσίον τῆς Ὁφείρ, δὲν ἦσαν πλεόν παρὰ μία φευγαλέα ἀνάμνησις.

Ἄγνωστον διατὶ ὁ Κῦρος διὰ διατάγματός του περιορίσε (;) τὸ ὕψος τοῦ πυλῶνος εἰς 60 πῆχ. πρᾶγμα ὅπερ ἐθεωρήθη ὡς μειωτικὸν κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους. Ὅμοίως καθώρισε εἰς 60 πῆχ. τὸ πλάτος τοῦ ναοῦ ἢ μᾶλλον τοῦ πυλῶνος (Β' Ἑσδρας ΣΤ', 3).

Ὅλαι αἱ σποραδικαὶ πληροφορίαι, ὡς δυνάμεθα νὰ συλλέξωμεν ἀναδιφῶντες εἰς τὰ κείμενα, πιθανὸν νὰ μᾶς εἶναι χρήσιμοι διὰ τὸν παραλληλισμὸν τοῦ ὑπ' ὄψει ναοῦ μὲ τὰς μεταγενεστέρως κατασκευάς, οὐχ ἥτιον ὅμως, οὐδεμία ἐξ αὐτῶν ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ παράσχη τί τὸ σαφὲς ὅσον ἀφορᾷ τὸν ναὸν τοῦ Ζοροβάβελ.

Πάντως μᾶς πληροφοροῦν, ὅτι ὑπῆρχον δύο αὐλαί, πολλαὶ ἀποθῆκαι, θάλαμοι, δωμάτια καὶ στοαί, πάντα ταῦτα ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν μέχρι τοῦδε εἰς ἡμᾶς γνωστῶν κατασκευῶν.

Ἐφ' ὃ, καὶ φρονίμως ποιοῦντες, σιωπηρῶς ἀντιπαροχόμεθα, ὑποκλινόμενοι μόνον ἐνώπιον τοῦ κτηρίου, τὸ ὅποιν παρέστη μάρτυς τῶν σκληρῶν ἀγῶνων ἀνεξαρτησίας τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους.

VIII. Ο ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΗΡΩΔΟΥ

Διὰ τὴν μελέτην τοῦ Οἴκου τοῦ Κυρίου, ὡς τὸν ἐπανεκτίσεν ὁ Ἡρώδης, ἔχομεν ἐν σαφὲς δεδομένον, τὸν ἐξωτερικὸν περίβολον ὅστις εἶναι ἐπέκτασις τοῦ παλαιοῦ τοῦ Σολομῶντος πρὸς Β. καὶ Ν. αὐτοῦ, ἐπιτυγχανομένου οὕτω τοῦ διπλασιασμοῦ τῆς ἐπιφανείας τοῦ πλατυπέδου. Ὁ αὐτὸς περίβολος εἶναι ἐκεῖνος ὅστις διατηρεῖται καὶ μέχρι σήμερον, περικλειῶν τὸ Haram - Ech - Sherif, ὅπου τὸ τέμενος τοῦ Ὁμάφ. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸν ὁ Paul Berto', στηριζόμενος εἰς τὸ ὅτι ὁ Ἰώσηπος δὲν τὸ ἀναφέρει σαφῶς, τὸν

θεωρεῖ ἔργον τοῦ λαοῦ, καὶ προγενέστερον τοῦ Ἡρώδου (op. cit. σελ. 20, Ἰωσ. Ἰουδ. Πολ. XV, XI, 3 ἀλλὰ εἰς Ἰουδ. Ἀρχ. XV, XI, 1 «μείζω τε» τὸν περιβόλον καὶ πρὸς ὕψος ἀξιοπρεπέστερον ἐγείρειν».

Ἡ μορφή τοῦ περιβόλου εἶναι σχεδὸν ἐνὸς κανονικοῦ ὀρθογωνίου παραλληλογράμμου, διαστάσεων 280×490 περίπου μέτρων. Κανονικῶς ἐκτισμένος διὰ ὀγκολίθων κατὰ τὸ ἰσόδομον σύστημα, κατώρθωσε νὰ διατηρηθῇ μέχρι σήμερον σχεδὸν ἀνέπαφος. Αἱ προσπελάσεις εἰς αὐτὸν εἶναι πολυάριθμοι. Πρὸς Ν. ἔχομεν δύο πύλας, τὴν Διπλῆν καὶ τὴν Τριπλῆν, περίπου συμμετρικῶς κειμένας ὡς πρὸς τὸν κατὰ μῆκος ἄξονα. Ἀμφότεραι ἠνοίγοντο κάτω τῆς στάθμης τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐδάφους, καὶ οἱ ἐπισκέπται ἀνήρχοντο εἰς τὴν πρώτην αὐλὴν διὰ κεκλιμένων ἐπιπέδων μήκους περίπου 100 πήχεων. Ἡ πρώτη παρουσιάζει δύο διδύμους θύρας 11 πῆχ. ὕψους μὲ 10 πῆχ. πλάτος, ἔχουσα βάθος θυρώματος 10 πῆχ. Μετὰ ταῦτα, εἰσερχόμεθα εἰς τετράγωνον ἄντρον 22×22 πῆχ., διαιρούμενον εἰς δύο διὰ δύο κίωνων 11 πῆχ. ὕψους καὶ 3 διαμέτρου, φερόντων κιονόκρανα μετὰ διακόσμου ἐξ ἀκανθῶν. Σήμερον, κατόπιν μεταγενεστέρως ἐπισκευῆς, ἡ πύλη καλύπτεται ὑπὸ ἀσπίδων ἐπὶ λοφίων. Ἀντίστοιχος κατὰ τὴν διάταξιν, εἶναι καὶ ἡ ἀνατολικώτερον κειμένη Τριπλῆ πύλη.

Τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰωσήπου, εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν οὐδεμία εἴσοδος ὑπῆρχε. Κατόπιν, κατὰ τοὺς Β' ἢ Γ' αἰῶνας μ. Χ. διηνοίχθη μία τοιαύτη, καλουμένη Χρυσῆ ἢ Ὠραία Πύλη. Κατὰ τὴν ἱερὰν παράδοσιν, καὶ ἀναχρονιστικῶς, ἐκεῖ συνηντήθησαν, ἠλικιωμένοι πλέον, ὁ Ἰωακείμ καὶ ἡ Ἄννα, γονεῖς τῆς Παναγίας, ὅτε τοῖς ἀνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου ὅτι ἔτυχον Θείας χάριτος νὰ ἀποκτήσουν κόρην.

Πρὸς Δ., σήμερον ὑπάρχουν τέσσαρες πύλαι, ἀναφερόμεναι ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου¹ καὶ μία ὑπὸ τοῦ Ταλμούδ.

Διὰ νὰ προεκταθῇ ὁ περιβόλος πρὸς Β. ἐγένετο ἀνάγκη ὅπως ἐνεργηθοῦν ἐκβραχισμοί. Εἰς τὸ ἀνεκαθεν προσιτὸν αὐτὸ μέρος, ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν μέτρα προστασίας. Παλαιότερα κείμενα, ἀναφέρουν ἕνα πύργον ἢ μᾶλλον μικρὸν φρούριον εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν, ἐλέγχον τὴν μοναδικὴν εἴσοδον πρὸς τὸ μέρος αὐτό. Ὁ Νεεμίας (Γ', 1 καὶ ΙΒ', 39) δίδει τὸ ὄνομα ἐνὸς πύργου Ἀναμεῆλ (εἰς δὲ τὴν μετάφρασιν τοῦ L. Segond καὶ ἑτέρου Μέα, ὃν οἱ νεώτεροι κριτικοὶ θεωροῦν ὡς ἀνύπαρκτον). Βραδύτερον, ἐπὶ βασιλείᾳ Ὑρκανοῦ Α' (135—106 π. Χ.) ἐκτίσθη ἐκεῖ τὸ φρούριον Βάρις μὲ τὸν πύργον τοῦ Στράτωνος. Τὸ ἀνωτέρω ὄχυρόν, κατέστη τὸ θέατρον πολλῶν ἀγώνων κατὰ τὰς διαδοχικὰς πολιτικὰς τῆς πόλεως. Μετὰ τὴν ἄλωσιν ὀρισμένων συνοικιῶν, πάντοτε ὁ ναός, καταλλήλως ὀχυρωμένος, κατώρθωνε νὰ ἀμύνεται ἐπὶ μακρὸν χρονικὸν διάστημα, ἔχων ὡς ὑπερασπιστὰς τοὺς πλέον φανατικὸς Ἰουδαίους.

1. Ἰουδ. Ἀρχαιολ. XV, XI, 4.

Κατὰ τὰς ἐργασίας τοῦ Ἡρώδου, κατέστη ἀνάγκαϊον ὅπως οἰκοδομηθῆ ἔν νέον φρούριον, ὄχι μόνον πρὸς προστασίαν τοῦ ναοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν δεσπόζην διὰ τῆς φρουρᾶς του, τῶν ἀνέκαθεν εἰς τὸν περίβολον τοῦ ἱεροῦ, ἰδίως δὲ κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἐορτῶν, ἐκδηλουμένων ταραχῶν.

Τὸ φρούριον ἦτο θεμελιωμένον ἐπὶ βραχῶδους λόφου, ὅστις ὑψοῦτο κατὰ 12.00 μ. ὑψηλότερον τῆς στάθμης τοῦ περιουλίου. Αἱ ἀποκεκομμένα κλιτεῖς τοῦ βράχου ἐσχημάτιζον πρηνὲς μαρμαρεπένδυτον, ἀπὸ ὅπου διὰ πολλῶν βαθμίδων ἠδύνατο νὰ συγκοινωνῆ τὸ φρούριον μετὰ τῶν στοῶν τοῦ περιβόλου. Κατὰ τὰς ἡμέρας ἐορτασμοῦ τοῦ Ἰσραήλ, ὅτε πλήθη λαοῦ συνέρρεον πανταχόθεν εἰς τὸν ναόν, οἱ Ρωμαῖοι στρατιῶται τῆς φρουρᾶς ἠρέσκοντο νὰ παρακολουθοῦν τὴν κίνησιν ἀπὸ τῶν προαναφερθεισῶν βαθμίδων καὶ τῶν ἀνδήρων, τὰ ὅποια ἐσχηματίζοντο ἐπὶ τῆς βορεινῆς στοᾶς.

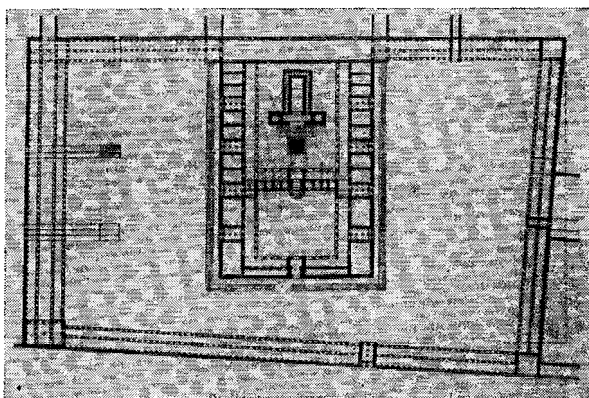
Τὸ τεῖχος τοῦ φρουρίου εἶχε ὕψος 40 πήχεων, καὶ εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας αὐτοῦ ὑψοῦντο πύργοι ἀμυντικοί, μέχρι 50 πήχεων, φθάνοντες εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν, εἰς τὸ οὐχὶ εὐκαταφρόνητον ὕψος τῶν 70 πήχεων. Μετὰ τὴν πρώτην ἀμυντικὴν γραμμὴν τοῦ τεύχους, ὑπῆρχεν ὁ καθ' ἑαυτὸ πύργος (Donjon), ὁ καλούμενος Ἀντωνία, πρὸς τιμὴν τοῦ μέλους τῆς τριανδρίας Μάρκου - Ἀντωνίου, προστάτου τοῦ Ἡρώδου.

Διὰ μιᾶς τῶν εισόδων ἃς ἀνεφέραμεν, εἰσερχόμεθα εἰς τὴν ἀπέραντον αὐλὴν ἣτις περιέβαλε ἀπὸ τῶν τριῶν πλευρῶν τὸν ἐσωτερικὸν περίβολον τοῦ ναοῦ. Εἰς τὸ τμήμα αὐτὸ ἐγένοντο δεκτοὶ καὶ οἱ ἐθνικοί, δι' ὃ καὶ αἰθριον τῶν Ἐθνικῶν ἐλέγετο. Πλήθη μικροεμπόρων, ἀργυραμοιβῶν καὶ ἄλλων ἐπιχειρηματιῶν, εἶχον ἐκλέξει τὴν ὑπ' ὄψει αὐλὴν διὰ νὰ πωλοῦν εἰς τοὺς πιστοὺς ζῶα διὰ τὰς θυσίας, φυλακτὰ, χρυσᾶ νομίσματα εἰδικῶς γενόμενα δεκτὰ ὑπὸ τῶν λευιτῶν κ.λ.π. Μεταξὺ τοῦ θορυβώδους πλήθους, δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν τὸν Ἰησοῦν κραδαίνοντα τὸ φραγγέλιον, νὰ ἀποδιώκῃ ὄλους τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράζοντας εἰς τὸν Οἶκον τοῦ Πατρὸς Του.

Τὸ ἔδαφος τῆς αὐλῆς ἦτο κατάφυτον ἀπὸ μικρὰ ἄλση, κατὰ συστάδας, ἅτινα προσέδιδον πολλὴν γραφικότητα εἰς τὸν χῶρον. (Ἐπιστολὴ Ἀριστέου πρὸς Φιλοκράτην). Ἐπίσης, ὅπου ἡ ἐπιτακτικότερα κίνησις τὸ ἐπέβαλε, τὸ δάπεδον ἐκαλύπτετο μὲ λιθόστρωτον, ἐν εἶδει μωσαϊκοῦ (Ἰώσηπ. Ἰουδ. Πολ. V, 5. 2). (Σχ. 16).

Κατὰ τὴν περίμετρον, ἡ αὐλή, καὶ εἰς τὰς τέσσαρας πλευρὰς, πλὴν τοῦ μέρους ὅπου συνώρρεον τὰ δυτικὰ τοῦ ναοῦ μετὰ τοῦ περιβόλου, περιεβάλετο ὑπὸ στοῶν, δικλίτων γενικῶς, ἐκτὸς τῆς μεσημβρινῆς, ἣτις κατ' ἐξαίρεσιν ἦτο τρικλίτος. Ἡ ἀνατολικὴ στοὰ φέρεται ὡς ἔχουσα τὸ πρότυπον αὐτῆς ἐκ τοῦ πρώτου περιβόλου, ἀπὸ τοῦ καιροῦ τοῦ Σολομῶντος, δι' ὃ καὶ Στοὰ τοῦ Σολομῶντος ἐλέγετο. Ἐκεῖ συνήρχοντο οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ (Ἰωάν. Γ', 23). Ὁ καθηγητὴς Γ. Σωτηρίου (Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, σελ. 155) τὴν ἀναφέρει ὡς σπουδαιότεραν καὶ ἔχουσαν πέντε στοὰς

(πεντάκλιτον ;). Ἄλλα ἢ λαμπροτέρα εἰς ἐργασίαν καὶ μεγαλοπρέπειαν ἦτο ἡ μεσημβρινή, καλουμένη *Βασίλειος Στοά*. Κατὰ τὸν Ἰώσηπον, ἐγεροθεῖσα ἐπὶ τοῦ πρὸς Νότον ἀναλημματικοῦ τοίχου, εὗρίσκετο τόσον ὑψηλὰ ἀπὸ τῆς κάτωθεν φάραγγος, ὥστε ἐάν τις κατὰ τύχην ἀπὸ τῆς στέγης τῆς ἠτένιζε τὸ βάθος τοῦ κρημοῦ, καταλαμβάνετο ὑπὸ ἰλίγγου καὶ σκοτοδίνης. Συνέκειτο ἐκ τετραπλῆς σειρᾶς 162 κίωνων (ἀνὰ 40,5 ;), ὧν ἡ μεσημβρινὴ ἀπετέλει μέρος τοῦ τείχους. Ἐκαστος κίων αὐτῆς, εἶχε περιφέρειαν 3 ὀργυιῶν (τριῶν ἀνθρώπων περιπτυσσόντων αὐτήν) καὶ ὕψος 27 ποδῶν, μονόλιθος καὶ μαρμάρινος, μὲ κορινθιακὸν κιονόκρανον, στηριζόμενος ἐπὶ βάσεως συγκειμένης ἐκ διπλῆς σπείρας. Τὰ ἐκατέρωθεν κλίτη εἶχον πλάτος 30 ποδῶν καὶ ὕψος 50, ἐνῶ τὸ μέσον εὐρύτερον κατὰ 1,5 φορὰν, ἦτοι 45 ποδῶν, ἦτο ἐπὶ πλέον

Σχ. 16. Κάτοπις τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἡρώδου.
(Od. Wolff. Der Tempel. Σελ. 86).

καὶ δίτονον, ὡς εἰς τὰς γνωστὰς μεταγενεστέρως βασιλικὰς, ὥστε τὸ ὕψος αὐτοῦ νὰ εἶναι διπλάσιον (;) τῶν πλαγίων κλιτῶν. Ἐπὶ τῶν κίωνων ἐστηρίζετο φατνωματικὴ ὀροφὴ ἐκ ξυλείας, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα κέδρου, παρουσίζουσα ποικίλα σχέδια, μὲ ἀφθονίαν χρυσῶν κοσμημάτων.

Ἐν τῷ πρώτῳ περιβόλῳ, ἀνοικτῶ εἰς πάντας, εἰς χαμηλὸς φραγμὸς ὕψους τριῶν πήχεων, λίθινον στηθαῖον ἀρίστης καλλιτεχνικῆς ἐμφανίσεως περιβάλλον πανταχόθεν τὸν ναόν, ἠμπόδιζε τοὺς Ἑθνικοὺς νὰ προχωρήσουν εἰς τὸ καθ' ἑαυτὸ ἱερὸν μέρος τοῦ συγκροτήματος. Διὰ νὰ ὑπενθυμίζον τὴν ἀπαγόρευσιν αὐτήν, εἰς ἴσας ἀποστάσεις, εὗρίσκοντο τοποθετημένοι μαρμάρινοι στῆλαι, ἀναγράφουσαι ἄλλαι μὲν εἰς τὴν ἑλληνικὴν, ἄλλαι δὲ εἰς τὴν λατινικὴν, τὴν ρητὴν ἀπαγόρευσιν ἐπὶ ποινῇ θανάτου τῆς περαιτέρω εἰσόδου τῶν βεβήλων εἰδωλολατρῶν¹. Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1871 ὑπὸ τοῦ

1. Ἰώσηπ. Ἰουδ. Πολέμου V,V, 2.

Clermont-Ganneau, πρὸς Β. τοῦ Haram, εὗρέθη μία τοιαύτη στήλη μετὴν εὐανάγνωστον καὶ μετὰ ὠραία ψηφία ἐπιγραφὴν, τὴν προσημαίνουσαν τὸν τῆς ἀγνοίας νόμον. «Μηθένα ἀλλογενῆ εἰσπορεύεσθαι ἐντὸς τοῦ περὶ τὸ ἱε-
» ρὸν τρυφάκτου καὶ περιβόλου· ὅς δ' ἂν ληφθῆ, ἑαυτῷ αἴτιος ἔσται διὰ
» τὸ ἐξακολουθεῖν θάνατον».

Ἡ ἀκριβὴς θέσις τοῦ δρυφάκτου δὲν κατορθώθη νὰ διαπιστωθῆ εἰσέτι.

Διαβαίνοντες ἀπὸ μιᾶς τῶν πολλαπλῶν θυρῶν τὸν τρομερὸν φραγμὸν, φθάνομεν εἰς εἶδος κρηπίδος, ἣτις περιέβαλλε ἀπὸ Β., Α. καὶ Ν. τὸν ἱερὸν περιβόλον, φθάνουσα πρὸς Δ. μέχρι τοῦ τείχους. Ὑψηλὴ κατὰ 14 βαθμί-
δας, ὡς δέον νὰ θεωρησώμεν μᾶλλον ὡς ἀναβαθμούς, ἴσου βάθους καὶ ὕψους, ἡμίσεως πῆχεως (ἢ καὶ 0.5×1 πῆχ. κατὰ Wolff), ὥστε ἡ πρώτη αὐτῆ ὑψομετρικὴ διαφορὰ νὰ εἶναι 7 πῆχεων. Ἀκολουθῶς, εἰς ἐλεύθερος διάδρομος ἐν εἴδει πλατυσκάλου 10 πῆχ. πλάτους, περιέζωνε τὸν τοῖχον τοῦ δευτέρου περιβόλου, τοῦ καὶ ἱεροῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ.

Τὸ ὕψος τοῦ ὑπ' ὄψει περιβόλου, ἦτο ἀπὸ τῆς στάθμης τῆς πρώτης αὐτῆς 40 πῆχεων, ἐσωτερικῶς δὲ ἠλαττοῦτο εἰς μόνον 25. Κατ' ἀρχὴν μόνον ἐφικτὸν ἂν τὸ ὕψος τῶν βαθμίδων ἦτο 1 πῆχεως, ὁπότε διὰ τὴν ἀνοδὸν ἠδύνατο αὐταὶ νὰ παρουσιάξουν μίαν λύσιν ὡς εἰς τοὺς Ἑλληνικοὺς κλασσικοὺς ναοὺς, ἦτοι ἐσκαφὴν ἀναβαθμοῦ (Σελινοῦς) ἢ πρόσθετον βαθμίδα (Παρθενῶν).

Ἡ προσπέλασις εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἱεροῦ, ἐγένετο διὰ τεσσάρων πυλῶν πρὸς Β., ἐτέρων τεσσάρων πρὸς Ν., καὶ μιᾶς ἐπισήμου πρὸς Α. Πρὸς Δ. οὐδεμία πύλη ὑπῆρχεν, ὥστε τὸ τεῖχος νὰ ἐκτείνεται συνεχές. Κατὰ Ἰώσηπον (Ἰουδ. Πολ., V, V, 3), ἐκάστη τῶν δύο θυρῶν τοῦ πυλῶνος εἶχε πλάτος 15 πῆχ. καὶ ὕψος 30. Ἡ περιγραφή δὲν ὀρίζει ἂν καὶ αἱ δύο θύραι ἦσαν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ πυλῶνος, μετὰ στήριγμα εἰς τὸ μέσον, ὡς ἡ Διπλῆ Πύλη τοῦ Haram, ἢ εἰς τὰς δύο ἐκατέρωθεν ὄψεις του.

Μετὰ τὰς εἰσόδους, οἱ πυλῶνες πλατυνόμενοι ἐσχημάτιζον ἐκατέρωθεν ἑξέδρας μήκους καὶ πλάτους 30 πῆχ. ὕψους δὲ 40 πῆχ. ἐν εἴδει πύργου, φερομένης ὑπὸ δύο κίωνων, περιφερείας 12 πῆχ. (ὀλιγώτερον τῶν 4 πῆχ. διαμέτρου). Κατὰ τὸ Middoth (II, 3), αἱ θύραι ἦσαν διαστάσεων 10×20 πῆχ. πρὸς ἣν ἄποψιν συμφωνεῖ καὶ ἡ ἀναπαράστασις τοῦ Wolff, στηριζομένη κυρίως ἐπὶ τῆς μορφῆς τῆς Διπλῆς Πύλης, καὶ δίδουσα μᾶλλον ὑποθετικὰς γενικὰς διαστάσεις κατόψεως 30×45 πῆχ.

Τὰ θυροφύλλα ὡς καὶ αἱ παραστάδες καὶ τὰ ὑπέρθυρα, ἦσαν κεκαλυμμένα ὑπὸ φύλλων χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, δῶρον τοῦ Ἀλεξάνδρου, πατρὸς τοῦ Τιβερίου, (Ἐπάρχου τῆς Αἰγύπτου).

1. Ἐρμηνεῖα τῆς Michna ὑπὸ τοῦ Μαΐμωνίδου (Middoth) II, 4).

Ἡ ἀνατολική Πύλη, ὡς ἐκ τῆς θέσεώς της κατὰ τὸν ἄξονα, ἦτο κατὰ πολὺ ὠραιότερα τῶν ἄλλων ὀκτώ. Ὑψηλὴ 50 πῆχ., εἶχε θύρας ὕψους 40 πῆχ. Πρὸς μεγαλυτέραν ἀνάδειξιν αἱ θύραι της, ἀντὶ τῶν συνήθων ἐλασμάτων χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ἦσαν ἐκ Κορινθίου χαλκοῦ, κράμματος χαλκοῦ, χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ὡς ἐκείνου τοῦ ρέοντος εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς Κορινθοῦ κατὰ τὸν ἐμπρησμόν τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ Μομμίου τῷ 146 π. Χ. Ἡ τιμὴ του, καὶ προφανῶς καὶ ἡ λάμπρις του, ἦσαν κατὰ πολὺ ὑπέρτεραι τῶν ἐκ καθαρῶν πολυτίμων μετάλλων κατεσκευασμένων. Ὡς ἐκ τῆς λαμπρᾶς διακοσμῆσεως αὐτῆς, ἐλέγετο Κορινθία, ἢ Μείζων, ἢ Ὠραία, ἢ τοῦ Νικάνορος ἢ καὶ Speciosa. εἶναι γνωστὴ ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης, διότι ἐκεῖ ἐπερίμενε ἐπαιτῶν ὁ παραλυτικὸς ὁ Ἰαθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Ἰωάννου, κατὰ τὸ πρῶτον θαῦμα αὐτῶν μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν. (Πράξεις Γ', 2).

Πλήν τῆς ἀνωτέρω Κορινθίας, καὶ κάθε μία τῶν πυλῶν εἶχε τὸ ἰδιαιτέρον αὐτῆς ὄνομα. Ὁ Paul Berto (op. cit.), στηριζόμενος εἰς τὰ δύο χωρία τῆς Mischna, Middoth (I, 4, 5) (A) καὶ Schekalin (VI, 3) (B), ἐξάγει τὸ κάτωθι συμπέρασμα, τὸ ὁποῖον βεβαίως δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς τελικόν, ὡς ἐκ τῆς σκοτεινότητος τῶν ὑπ' ὄψει κειμένων.

Πρὸς B. Ἀκολουθοῦντες τὴν διεύθυνσιν Δ. πρὸς Α. ἔχομεν τὰς ἐξῆς :

α) Ἀνωτέρα πύλη (B) (ἀνόνημος). Ἄνευ ἰδιαιτέρου προσορισμοῦ γνωστοῦ εἰς ἡμᾶς.

β) Πύλη τοῦ Ἰεχωνία (B) ἢ τοῦ πυραύνου (;) ἢ τοῦ πυρός (Moked) (A) (μᾶλλον τοῦ φυλακίου ὄλου ἴσως ἐθερμαίνοντο οἱ διατηροῦντες τὸ πῦρ ἱερεῖς).

γ) Πύλη τῆς προσφορᾶς ἢ τῶν δώρων (Corban) (A καὶ B), δι' ἧς εἰσήρχοντο τὰ πρὸς θυσίαν ζῶα ἢ τὰ ἀνάλογα γεννήματα.

δ) Πύλη τοῦ ὑψώματος ἢ τῶν σπινθῆρων (Nizzug) (A) ἢ τῶν γυναικῶν (B). Διὰ τὸ ὑψώματος ἢ σπινθῆρων ἄγνωστον, ἀλλὰ τῶν γυναικῶν προφανῶς, διότι ἔπρεπε νὰ ἦτο ἡ προσπέλασις εἰς τὸ αἶθριον τῶν γυναικῶν, περὶ οὗ κατωτέρω.

Πρὸς N. Ἀκολουθοῦντες τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν ἀπὸ Δ. πρὸς Α.

α) Ἀνωτέρα πύλη (ἀνόνημος) (B). Ὡς ἄνω, ἄνευ ἰδιαιτέρου προσορισμοῦ γνωστοῦ εἰς ἡμᾶς.

β) Πύλη τοῦ ἱεροῦ πυρός ἢ φλεγόμενη (Duluk) (A καὶ B). Πλησίον τοῦ θυσιαστηρίου τῶν ὀλοκαυτωμάτων, ἴσως νὰ ἐχρησίμευε διὰ τὴν προσκόμισιν τῶν διὰ τὸ ἄσβεστον πῦρ καυσοξύλων.

γ) Πύλη τῆς προσφορᾶς ἢ πρωτοτοκίων (Bekoroth) ἢ τῶν ἀπαρχῶν (A καὶ B). Δι' ἧς διήρχοντο αἱ ἀπαρχαὶ τῶν ἐριφίων, προβάτων ἢ ἄλλων ζῶων πρὸς θυσίαν, ὡς καὶ αἱ ἀπαρχαὶ τῶν δημητριακῶν.

δ) Πύλη τῶν ὕδατων (Manin) (A) ἢ τοῦ ὕδατος (B). Ἐπίσης ἔπρεπε νὰ ἦγε εἰς τὸ αἶθριον τῶν γυναικῶν, διότι κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Σκηνοπηγίας,

ὡς λέγει ἡ Mischna (Soucca, V, 4) διὰ τῆς τετάρτης αὐτῆς πύλης ἐκόμιζον τὸ ὕδωρ ἐκ τῆς κολυμβήθρας τοῦ Σιλωάμ, πρὸς τέλεσιν τῆς λατρείας. Οἱ ἄνδρες καὶ αἱ γυναῖκες εὐρίσκοντο εἰς τὸ αὐτὸ αἶθριον, ἀλλὰ χωρισμένοι, οἱ μὲν πρῶτοι κάτω, αἱ δὲ δευτεραὶ ἐπὶ ὑπερώου γυναικονίτιδος, (Midboth, II, 5). Οἱ πιστοί, οὐδόλως εἰσήρχοντο ἐκ τῶν ὀκτὼ προαναφερθεῖσων πυλῶν, ἀλλὰ δι' αὐτοὺς διετίθετο μόνον ἡ κεντρικὴ Ὁραία Πύλη, (Rabbi Chemaïa καὶ Ἰώσηπος).

Τέλος ὑπῆρχε καὶ μία δεκάτη πύλη, εἰς τὸν ἐνδιάμεσον ἐγκάρσιον τοῖχον τοῦ περιβόλου, μεταξὺ τῶν δύο τμημάτων εἰς ἃ ἐχωρίζετο τὸ ἐσωτερικὸν αἶθριον. Τὸ κείμενον (B) τὴν ὀνομάζει τοῦ ψαλμοῦ, διότι ἐκεῖ ἐνεφανίζοντο κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ὑδατος χορευταὶ Λευῖται, κρατοῦντες δάδας ἀνημμένους καὶ ψάλλοντες διάφορα θρησκευτικὰ ἄσματα καὶ ψαλμούς, ὑπὸ τοῦς ἤχους κιθαρῶν, νάβλων, κυμβάλων καὶ σαλίγγων, ὡς καὶ ἄλλων πολυαριθμῶν μουσικῶν ὀργάνων. Οὗτοι, ἐκεῖθεν κατήρχοντο τὰς ὑπαρχούσας βαθμίδας, καὶ διέσχιζον τὸ αἶθριον τῶν γυναικῶν πρὶν ἢ ἐξέλθωσιν ἔξω τοῦ ἱεροῦ περιβόλου, διὰ τῆς Ἀνατολικῆς πύλης ἢ τοῦ Νικάνορος. Ὁ Ἰώσηπος (Ἰουδ. Πολ. VI, V, 3), τὴν περιγράφει ὡς χαλκίνην, μὲ διακοσμητικὰ ἐλάσματα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, καὶ βαρύτερα ὀγκώδη θυρόφυλλα ὥστε, μόλις ἢ συνδεδυασμένη δύναμις εἴκοσιν ἀνδρῶν ἦτο ἱκανὴ διὰ νὰ τὰ μετακινήσῃ. Αὕτη ἐκλείετο καλῶς, καὶ ἠσφαλίζετο ἐσωτερικῶς διὰ σιδηρῶν μογλῶν καὶ συρτῶν, βαθέως εἰσχωρούντων εἰς τὸ μονολιθικὸν κατώφλιον. Εἰς αὐτὴν τὴν πύλην ἀναφέρεται καὶ ἡ παράδοσις ὅτι, ἐπικειμένης τῆς καταστροφῆς τοῦ ναοῦ ὑπὸ τοῦ Τίτου, ἤρχισαν συμβαίνοντα σημεῖα καὶ τέρατα. Μίαν πρωΐαν τὰ δυσκίνητα θυρώματα εὐρέθησαν ἀνοικτά. Οἱ δὲ εἰδότες ἠρμήνευσαν τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Κύριος μέλλει νὰ παραδώσῃ τὸν Οἶκον Του εἰς χεῖρας ἄλλοφύλων.

Κατὰ Wolff (op. cit.), δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὴν τελευταίαν αὐτὴν πύλην, ὡς τὴν Μείζονα ἢ τοῦ Νικάνορος, μὲ ὕψος 50 πῆχ. καὶ θύρας 40 πῆχ. καὶ οὐχὶ τὴν Κορινθίαν. Ὁ Ἰώσηπος λέγει (Ἰουδ. Πολ. V, V, 3), «καὶ τῶν» μὲν ἄλλων ἴσων ἦν τὸ μέγεθος, ἢ δ' ὑπὲρ τὴν Κορινθίαν ἀπὸ τῆς γυναικωνίτιδος ἔξ ἀνατολῆς ἀνοιγομένη τῆς τοῦ ναοῦ πύλης ἀντικρὺ πολὺ μείζων. » πεντήκοντα γὰρ πήχεων οὕσα τὴν ἀνάτασιν, τετταράκοντα πήχεις τὰς θύρας εἶχε, καὶ τὸν κόσμον πολυτελέστερον, ἐπὶ δαμιλῆς πάχος ἀργύρου τε καὶ χρυσοῦ». Κλειστὴ κατὰ τὸ πλεῖστον, ἀνοίγετο κατὰ τὰς ἐπισήμους ἑορτάς, Σάββατα, Νέαν Σελήνην (Νουμηνίαν), κ.λ.π., ὥστε διὰ μέσου αὐτῆς, ἠδύναντο οἱ ἔξω τοῦ αἶθριου τοῦ ναοῦ, νὰ βλέπουν τὰς θυσίας ἐπὶ τοῦ βωμοῦ. Διὰ τὴν καθημερινὴν χρῆσιν ἔπρεπε νὰ ὑπῆρχον δύο θυρίδες πλευρικῶς (Midboth II, 6), δι' ὧν ἐγίνετο ἡ κυκλοφορία.

Ὡς ἤδη ἀνεφέραμεν, τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἱεροῦ ἐχωρίζετο εἰς δύο ἄνισα μέρη, διὰ ἐγκαρσίου τοίχου ὥστε τὸ πρὸς Α. τοιοῦτον νὰ εἶναι ἀφιερωμένον

εἰς ὄλους τοὺς Ἰουδαίους, ἀνεξαίρετως φύλου καὶ ἱερατείου, ἀλλὰ λεγόμενον τῶν Γυναικῶν διότι αἱ Ἰουδαῖαι δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα περαιτέρω εἰσχωρήσεως εἰς τὸν ναόν. Τὸ πρὸς Δ. τμήμα, κατείχето κατὰ τὸ πλείστον ὑπὸ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ πρὸ αὐτοῦ αἵθριου. Πλήθος δωματίων καὶ διαμερισμάτων περιέβαλον τὰ δύο αἵθρια, εἰς τὰ διαστήματα μεταξὺ τῶν πυλῶν, μὲ στοὰς ἔμπροσθεν ἀπλᾶς εἰς βάθος, οὐδόλω; ὑπολειπομένης τῶν ἄλλων ἀπὸ ἀπόψεως ἀρμονίας γραμμῶν καὶ πλούτου διακοσμῆσεων.

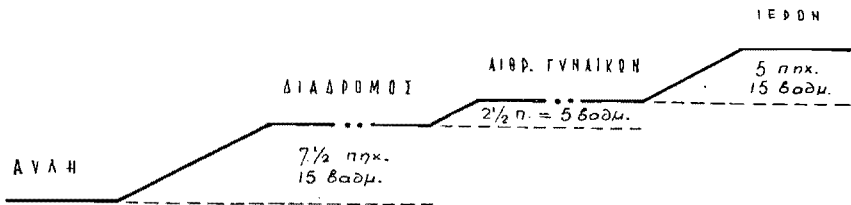
Τὰς λεπτομερείας τῶν δύο αἵθριων καὶ τῶν περὶ αὐτὰ διαμερισμάτων ἀρνούμεθα κυρίως ἐκ τῆς Mischna, διότι ὁ Ἰώσηπος διεξέρχεται αὐτὰ ἐν πλήρει συντομίᾳ.

Αἱ διαστάσεις τοῦ αἵθριου τῶν γυναικῶν, κατὰ τοὺς ραββίνους, ἦσαν 135×135 πῆχ. Εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας, ὑπῆρχεν ἀνὰ μία αἶθουσα, ἥς ἢ μία διάστασις ἦτο 40 πῆχεων (τετράγωνος ἢ ὀρθογώνιος;). Κατὰ Wolff, οἱ τέσσαρες αὐτοὶ χῶροι ἦσαν ἀκάλυπτοι. Εἰς τὸν ἕνα ἐξ αὐτῶν, οἱ Ναζιραῖοι προσέφερον ὡς θυσίαν ἐπὶ τῆς πυρᾶς κατὰ τὴν σχετικὴν τελετὴν, τρίχας ἐκ τῆς κόμης των. Εἰς ἕτερον ἐφύλασσον τὸ εἰδικὸν ἔλαιον χρησιμοποιοούμενον διὰ τὰς λυχνίας τοῦ ναοῦ. Ὁ τρίτος χῶρος εἶχε μετατραπῆ εἰς εἶδος λοιμοκαθαρηθρίου, ὅπου ἀναγκαστικῶς παρέμενον οἱ λαθόντες λεπροὶ, ἐπὶ μίαν ἡμέραν ἀκόμη, πρὶν ἢ παρουσιασθῶν εἰς τὰς θυσίας μετὰ τῶν λοιπῶν πιστῶν. Εἰς τὸ τελευταῖον δέ, εὗρισκετο ἡ ξυλεία ἢ προωρισμένη διὰ τὸ θυσιαστήριον (Middoth, II,5). Εἰς δεύτερον ὄροφον, πρόκει νὰ φαντασθῶμεν τὸ ὑπερῶν τὸ ὅποιον ἀναφέραμεν ἤδη, ἐν εἴδει γυναικωνίτιδος. Ἐπίσης ἐκεῖ, ἔπρεπε νὰ ὑπῆρχον εἰδικαὶ αἶθουσαι ὅπου εἰργάζοντο νέαι παρθέναι, διὰ τὴν κέντησιν τῶν παραπετασμάτων τοῦ ναοῦ. Ἡ Παρθένος Μαρία, κατὰ τὴν ἀπόκρυφον παράδοσιν, ὅτε μικρὰ ἀκόμη ἐγένετο δεκτὴ εἰς τὸν ναόν, εἰς μίαν τοιαύτην ἀπασχόλησιν ἐπεδίδοτο, ἀσχολουμένη μὲ ἄλλας ἕξ κόρας, εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν πολυτίμων καταπετασμάτων. Εἰς αὐτὴν δὲ εἶχεν ἀνατεθῆ κάθε κέντημα διὰ χρώματος πορφυροῦ, (τὰ ἄλλα ἦσαν χρυσοῦς, ἀμίαντος, βύσσοις, μέταξα, ὑάκινθος καὶ κόκκινον). (Πρωτευαγγέλιον C, 7,8,10. Ψευδο-Ματθαῖος C, 8).

Τοῦ αἵθριου τοῦ ναοῦ, εὗρισκομένου ὑψηλότερον τοῦ τῶν γυναικῶν, κάτωθεν αὐτοῦ, ὑπογείως ἀλλὰ μὲ ὄψιν ἰσογείως, πρὸς τὸ τῶν γυναικῶν, ὑπῆρχον διαμορφωμέναι αἶθουσαι ἐντὸς τῶν ὁμοίων ἐφύλασσον οἱ ψάλται τὰ ὄργανα αὐτῶν, διαθέτοντες ταυτοχρόνως καὶ χώρους ὅπου πιθανὸν νὰ ἠσκούντο ἢ ἐτέλουν ἄλλο τι.

Ὁ Wolff, στηριζόμενος εἰς θεωρητικὰς ἀριθμολογικὰς παρατηρήσεις, δίδει εἰς τὸ αἵθριον τῶν γυναικῶν διαστάσεις 117×135 πῆχ. Τοῦναντίον, ἐκ τῆς Mischna, φαίνεται μᾶλλον τετράγωνον 135×135 πῆχ. Ἐάν υποθέσωμεν ὅτι, ἀπὸ τοῦ περὶ τὸν περίβολον τοῦ ἱεροῦ διαδρομοῦ 10 πῆχ. πλάτους, εἰσερχόμεθα ἐν τῇ αὐτῇ ὀριζοντίᾳ στάθμῃ εἰς τὸ αἵθριον τῶν γυναι-

κῶν, εἰς τὸ ὑπερκείμενον αἶθριον τοῦ ναοῦ, σαφῶς καθορίζεται, ὅτι ὑπῆρχον πέντε βαθμίδες ἀπὸ τοῦ περιφερικοῦ διαδρόμου, ὥστε μὲ τὸ γενικὸν ὕψος τοῦ ἡμίσεως πήχεως κατὰ βαθμίδα, ἤδη ἔχομεν ὕψομ. διαφορὰν 2,5 πήχεων. Ἡ διαφορὰ στάθμης ἠδύνατο νὰ δημιουργηθῆ, ὡς ἐξῆς: ἐὰν ὑποθέσωμεν, ὅπως μᾶς ἐφάνη δυνατόν καὶ διὰ τοὺς ἐξωτερικοὺς ἀναβαθμούς, ὅτι τὸ ὕψος ἐκάστης βαθμίδος εἶναι ἐνὸς πήχεως, τότε ἡ ὑψομετρικὴ διαφορὰ γίνεται 5 πήχεων. Ὡστε, συνοψίζοντες, δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν ὅτι ἂν εἰς ἀπάσας τὰς μέχρι τοῦδε βαθμίδας δώσωμεν ὕψος $\frac{1}{2}$ πήχ. ἡ ὑψομετρικὴ διαφορὰ μεταξὺ περιουαυλίου καὶ αἰθρίου ναοῦ, γίνεται $9\frac{1}{2}$ πήχ., (ἢ καὶ 10, ἂν ὑπῆρχε κατὰ τὰ εἰς τὰς οἰκοδομὰς συμβαίνοντα ἐν κατώφλιον ὕψους $\frac{1}{2}$ πήχ.). Ἡ παραδοχὴ αὕτη, ἀντιβαίνει εἰς τὴν ρητὴν ὑπόδειξιν τοῦ Ἰωσήπου, ὅτι ὁ τοῖχος ἐξωτερικῶς ἦτο 40 πήχ. ἐνῶ ἐσωτερικῶς ἦτο 25 μὲ διαφορὰν 15 πήχ. Ἄν ἀφ' ἐτέρου, θεωρήσωμεν ὅλας τὰς βαθμίδας ὕψους 1 πήχ. ἡ ὕψ. διαφορὰ γίνεται 19 πήχ., ἐπίσης ἀσύμφωνος. Ἄλλὰ τότε τὸ αἶθριον τῶν γυναικῶν, ἠδύνατο νὰ παρουσιάσῃ τὴν ὑψομετρικὴν διαφορὰν

Σχ. 17. Κατὰ μήκος τομὴ βαθμίδων τῶν διαδοχικῶν αἰθρίων τοῦ Ναοῦ [τοῦ Ἡρώδου κατὰ Wolff. (Πρωτότυπον σχέδιον).

τῶν 15 πήχ. μὲ συμπληρωματικὸν κατώφλιον. Τὸ ἐρώτημα τίθεται, ποῖον αἶθριον ὑπενόει ὁ Ἰώσηπος εἰς τὸ κείμενόν του, τὸ τῶν γυναικῶν ἢ τὸ τῶν ἀνδρῶν;

Ἐτέρα λύσις εἶναι, νὰ δώσωμεν εἰς τὰς $14 + 5 = 19$ βαθμίδας ὕψος 15 πήχ. ὅτε ὁμοιομόρφως ἐκάστη ἐξ αὐτῶν ἔχει ὕψος $15 : 19 = 0,79$ πήχ. $= 0,40$ μ., ὥστε ἡ ὑψομετρικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο αἰθρίων γίνεται $5 \times 0,40 = 2,00$ μ. Ἡ ἀκόμη, ὅτι ἄλλο ὕψος δυνατόν νὰ ἐδόθῃ εἰς τὰς 14 βαθμίδας καὶ ἄλλο εἰς τὰς 5, ὑπολογιζομένων καὶ τῶν δύο ὕψων κατ' εἰκασίαν¹.

Τὸ ζήτημα περιπλέκεται, ἂν δὲν εὐκολύνεται, ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῆς Mishna (Middoth, II, 5), ὅτι ἡ ἀνοδος ἀπὸ τοῦ αἰθρίου τῶν γυναικῶν εἰς τὸ τοῦ ναοῦ, ἐγένετο διὰ 15 ἡμικυκλικῶν βαθμίδων, αἵτινες ὁδήγουν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πύλην, τὴν Μείζονα κατὰ Wolff, ἢ τὴν τῶν Ψαλτῶν κατὰ τὴν Mishna. Παρατηροῦμεν δέ, ὅτι εἰς 5 ἐξωτερικὰς βαθμί-

1. Ὁ Wolff, δίδει τὴν ἀκόλουθον λύσιν, ὡς εἰς Σχ. 17.

δας, ἀντιστοιχοῦν 15 ἐσωτερικαί, πράγμα τὸ ὅποιον ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι, διὰ τῆς μεσαίας πύλης ἀνήρχετο ὅλον τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ, ὥστε τὸ ὕψος ἐκάστης βαθμίδος ἔπρεπε νὰ ἦτο σχετικῶς μικρόν. Πράγματι ἀντιστοιχῶς πρὸς τὰς ἀναφερομένας ὑποθέσεις, θὰ εἶχον ὕψος 2,5 πῆχ. : 15 = 0,166 πῆχ. = 0,085 μ., ὅπερ μικρόν ἢ 5 πῆχ. : 15 = 0,33 πῆχ. = 0,17 μ. κανονικόν, καὶ κατὰ τὴν τρίτην 0,79 πῆχ. × 5 : 15 = 0,26 πῆχ. = 0,13 μ., οὐχὶ ἀσύνηθες δι' ἐξωτερικὴν κλίμακα. Ἐπὶ τῶν οὕτω σχηματιζομένων ἡμικυκλικῶν πλατυσκάλων, ἴσταντο οἱ Λευῖται, ψάλλοντες κατὰ τὰς ἐορτὰς ἔμπροσθεν τῆς Πύλης τῶν Ψαλμῶν. Τὴν αὐτὴν δὲ κλίμακα ἀνῆλθεν ἡ Παρθένος ὡς μικρὰ κόρη, κατὰ τὰ Εἰσόδια Τῆς εἰς τὸν ναόν, καὶ τῆς συγκινητικῆς αὐτῆς σκηνῆς συχνὰ ἔχομεν ἀναπαραστάσεις ὑπὸ τῶν μεγάλων ζωγραφῶν τῆς Ἀναγεννήσεως (Tiziano, Tintoretto κ.λ.π.).

Ἦδη εὐρισκόμεθα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αἶθριον, τοῦ Ἰσραήλ, τῶν ἀνδρῶν ἢ τοῦ ναοῦ. Κατὰ τὴν Mischna (Middoth, II, 5,) αἱ ἐσωτερικαὶ διαστάσεις τοῦ αἵθριου ἦσαν 135 πῆχ. πλάτους πρὸς Β-Ν καὶ 187 πῆχ. μήκους πρὸς Α-Δ.

Περίξ αὐτοῦ, πρὸς Β. καὶ Ν. μεταξὺ τῶν πυλῶν, πρὸς Α. ἐκατέρωθεν τοῦ ναοῦ, ὡς καὶ πρὸς Α., εἰς τὰς δύο πλευρὰς τῆς πύλης τῶν Ψαλμῶν, ὑπῆρχον διαμερίσματα, *γαζοφυλάκια*, ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου καλούμενα. Ὁ Wolff δίδει πλάτος αὐτῶν 45 πῆχ. καὶ βάθος στοᾶς 22, 5 ὥστε τὸ συνολικὸν πλάτος τοῦ ἱεροῦ περιβόλου νὰ ἀνέρχεται εἰς 270 πῆχ. (135 + 2 × 45 + 2 × 22, 5 = 270 = 2 × 135 πῆχ.).

Τὸ Middoth (loc. cit.), ἀναφέρει ἐξ τοιαῦτα διαμερίσματα, τρία πρὸς Β. καὶ τρία πρὸς Ν. Τὰ πρὸς Β. ἦσαν αἱ αἶθουσαι ἢ τοῦ ἄλατος, ἢ τῆς *Παρουά*, καὶ ἢ τῶν *πλυντήρων*. Πρὸς Ν. δὲ αἱ τῶν *ξύλων*, τῆς *πηγῆς* καὶ τοῦ *λαξευτοῦ λίθου*.

Καθ' ἕκαστον δέ, ἡ χρῆσις αὐτῶν ἦτο ἢ ἀκόλουθος :

α) Ἄλατος : Κατετίθετο τὸ ἄλας διὰ τὰ θύματα καὶ τὰς προσφορὰς.

β) *Παρουά* : Ἐκεῖ ἐπέπασσον δι' ἄλατος τὰ δέρματα τῶν θυμάτων.

Ἐπὶ τοῦ δώματος αὐτοῦ ἦτο τὸ λουτρόν τοῦ ἀρχιερέως, ὅπου ἐλούετο κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ ἐξαγνισμοῦ.

γ) *Πλυντήρων* : Ἐκεῖ ἔπλενον τὰ ἐντόσθια τῶν θυμάτων. Ἐλικοειδῆς κλίμαξ ἔφερεν εἰς τὸ δῶμα τῆς *Παρουά*.

δ) *Σύλων* : Ἄν καὶ ὁ Rabbi Eliezer ἀναφωνεῖ ὅτι γνωρίζει εἰς τί ἐχρησίμειεν, ἐν τούτοις, δὲν μᾶς τὸ ἐξηγεῖ. Ὁ Aba-Chaoul λέγει ὅτι ἦτο ἢ αἶθουσα τοῦ ἀρχιερέως, ὅπως καὶ ἡ ἄλλη (:).

ε) *Πηγῆς* : Ὑπῆρχεν ὀρυγμένον φρέαρ, ὑπεράνω τοῦ ὁποίου ἐν μάγγανον ἦντελει τὸ ὕδωρ καὶ τὸ διένεμε καθ' ὅλον τὸ αἶθριον, διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς λατρείας.

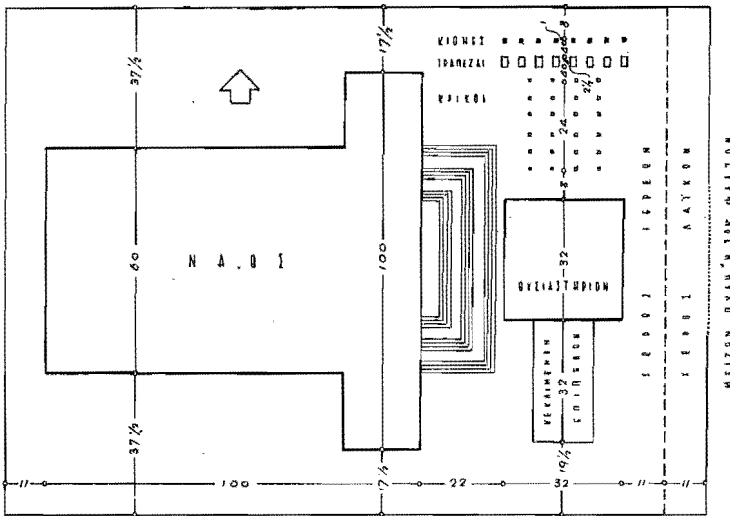
στ) *Λαξευτοῦ λίθου* : Ἡ αἶθουσα τοῦ περιφῆμου Σανεδρίν.

Ὁ Wolff, διὰ τὰ αὐτὰ διαμερίσματα τόσον σιφῶς δριζύμενα ὑπὸ τῆς *Mischpa*, δίδει κάπως διαφορετικὴν διάταξιν καὶ προσορισμόν. Πρὸς Β. ἦτο ὁ *Oikos Ha-Moked*,, συγκείμενος ἐκ τριῶν δωματίων, εἰς τὸ κεντρικὸν τοῦ ὀλοίου ἔμενον οἱ ἱερεῖς τῆς ὑπηρεσίας, οἱ ἐντεταλμένοι εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἐν γένει τοῦ ναοῦ, οἱ καὶ διατηροῦντες ἀβεστον τὸ πῦρ τοῦ βωμοῦ. Πρὸς Δ. αὐτοῦ ὑπῆρχε διαμέρισμα προωρισμένον διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ κλήρου. Πρὸς Α., εἰς κλειστὸν χῶρον ἐφυλάσσετο ἡ τράπεζα προσκομιδῆς, ὡς καὶ τὸ διαλελυμένον λίθινον θυσιαστήριον, ἅτινα εἶχον μιανθεῖ ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς, καὶ ἐναποτεθῆ εἰς τινα ἀποθήκην ὑπὸ τοῦ Ἰούδα Μακκαβαίου, μέχρι λήψεως ἀποφάσεως ὑπὸ τινος προφήτου (ἴδε ἀνωτέρω). Εἰς τὴν Ν. πλευρὰν ὑπῆρχον θάλαμοι ἱερέων, τὸ δωμάτιον τοῦ ἄλατος, καὶ τὰ πλυντήρια τῶν θυμάτων. Ὁμοίως τὸ λουτρὸν τοῦ ἀρχιερεως καὶ τῶν πρωθιερέων, ὡς καὶ διαμερίσματα διὰ τὴν Ἰουδαϊκὴν οἰκογένειαν, ἥτις εἶχε τὸ προνόμιον τῆς συνθέσεως καὶ διανομῆς τοῦ ἱεροῦ θυμιάματος. Παραπλεύρως ἦτο ἡ ἀντλία διὰ τὴν διανομὴν τοῦ ὕδατος. Διὰ τοὺς ἱερεῖς οἵτινες παρέμενον ἐπὶ τινα χρόνον εἰς τὸν ναόν, εἶχον ἐξοικονομήσει καὶ δι' αὐτοὺς τὸ κατάλληλον διαμέρισμα ἐκεῖ που εὕρισκόμενον. Ἐναντι τοῦ *Ha-Moked*, ἦτο τὸ *Gazith* (γαζοφυλάκιον) καὶ ἡ αἴθουσα τοῦ *Σανεδρίν*. Ἐπίσης ὑπῆρχον τὸ *θησαυροφυλάκιον* (κορβανᾶς), τὰ ἀρχεῖα κ.λ.π.

Μεταξὺ γυναικωνίτιδος καὶ αἰθρίου ναοῦ, ὑπεράνω τῶν διαμερισμάτων τῶν μουσικῶν, ὑπῆρχον ὁμοίως ἀρκετὰ διαμερίσματα. Πρὸς Β. τὸ *ἱματοφυλάκιον* καὶ πρὸς Ν. τὸ *μαγειρεῖον* τῶν ἱερέων, ἐνθα παρσκευάζοντο τὰ κρέατα τῶν θυμάτων, ἐκ τῆς καθημερινῆς ἐπισήμου θυσίας. Μετὰ τῶν διαμερισμάτων τῆς γυναικωνίτιδος, ὅλοι οἱ ἄνω ἐκτεθέντες βοηθητικοὶ χῶροι, ἦσαν ὑπεραρκετοὶ διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ μεγάλου συγκροτήματος τοῦ ναοῦ καὶ τῶν ἀπαιτήσεών του.

Αὐτὸ τοῦτο τὸ αἶθριον ἀπετελεῖτο ἀπὸ διάφορα ἀλλήλων τμήματα, χρησιμοποιούμενα ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν τῆς λατρείας. Κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ *Middoth* (loc. cit.), χωροῦντες ἀπὸ Α. πρὸς Δ., συναντῶμεν τοὺς κάτωθι χώρους μὲ τὰς ἀντιστοιχοὺς διαστάσεις. Ἐν πρώτοις, μία στενὴ λωρὶς καθ' ὅλην τὴν ἀπὸ Β-Ν διάστασιν τῶν 135 πῆχ., πλάτους 11 πῆχ. ἀφιερωμένη εἰς τοὺς λαϊκοὺς. Ἀκολουθῶς ὁμοία λωρὶς διὰ τοὺς ἱερεῖς πλάτους ἐπίσης 11 πῆχ. Μεταξὺ τῶν δύο, κατὰ τὸ *Middoth*, ἡ ἐξοχή (:) τῶν δοκῶν ἐσχημάτιζε στηθαῖον, ἧ καὶ διάφραγμα χαμηλόν, πάντως τοιοῦτον ὥστε νὰ μὴν ἐμποδίζῃ τὸ βλέμμα. Ὁ Wolff, διαθέτει πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν τὸ πάχος ἑνὸς ὀλοκλήρου πήχεως. Μετὰ τὸν χῶρον τῶν ἱερέων, ὁ βωμὸς κατελάμβανε 32 πῆχ. καὶ τὸ διάστημα μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ προδόμου τοῦ ναοῦ ἦτο 22 πῆχ. Ὁ Wolff, τὸ ἀναβιβάζει εἰς 23 πῆχ. μὲ κυκλοφορίαν 3 πῆχ. καὶ τὴν κλίμακα τοῦ ναοῦ εἰς 20 πῆχ. Ὁ ναὸς μὲ τὴν κατὰ μῆ-

κος διάστασίν του ἔφθανε τοὺς 100 πήχ. καὶ ὅπισθεν αὐτῶν ὑπῆρχεν ἕτερος ἐλεύθερος χώρος 11 πήχ. Οὕτω τὸ σύνολον ἀνέρχεται κατὰ τὴν Middoth εἰς 187 πήχ. καὶ κατὰ Wolff εἰς 189 πήχ. (ἴτε δικαιολογεῖται μία ἀριθμητικὴ ἀναλογία $\frac{135}{189} = \frac{5}{7}$). Οὕτω ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ, ὑπῆρχε διάστημα 78 πήχ. καὶ ὅπισθεν ἑτέρων 11¹. Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι, καὶ κατὰ τὰς δύο ἀπόψεις, ὁ βωμὸς εὐρίσκετο ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τῆς ἀποστάσεως ἀπὸ τῆς στοᾶς μέχρι τοῦ ναοῦ, κατέχων τὸ γεωμετρικὸν κέντρον τοῦ αἵθριου. (Σχ. 18).
 Κατὰ τὴν ἄλλην ἔννοιαν, ἀπὸ Ν. ἀρχόμενοι, ὑπῆρχεν ἐλεύθερόν τι διάστημα, κεκλιμένον ἐπίπεδον ἀνόδου εἰς τὸν βωμὸν μήκους 32 πήχ. ὁ βω-

Σχ. 18. Σχηματικὴ κάτοψις τοῦ ἐσωτερικοῦ αἵθριου τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἡρώδου. (Πρωτότυπον σχέδιον).

μὸς ἑτέρων 32 πήχ. (Σύνολον 64 πήχ. καὶ ὄχι 62 ὡς ἀναφέρει τὸ Middoth. Ἀποκλίνομεν ὑπὲρ τῶν 64 πήχ. δίδοντες μῆκος κεκλιμένου ἐπιπέδου, ἴσον πρὸς τὸ τοῦ βωμοῦ). Ἀπὸ τοῦ βωμοῦ μέχρι τῶν λεγομένων κρίκων 8 πήχ., τὸ διάστημα τῶν κρίκων 24 πήχ., ὁ διάδρομος μεταξὺ κρίκων καὶ τραπεζῶν 4 πήχ. τὸ ἄγνωστον πλάτος τῶν τραπεζῶν, ὁ διάδρομος μέχρι τῶν κίωνων 4 πήχ., τὸ ἄγνωστον πάχος αὐτῶν, καὶ ἀπ' αὐτῶν μέχρι τοῦ τοίχου τοῦ αἵθριου (στοᾶς;) 8 πήχ. Ὅτι ἀπέμεινεν ἀπὸ τοῦ αἵθροίσματος τῶν ἄνω διαστάσεων, μέχρι τῶν 135 πήχ., πρέπει τὰ διατεθῆ διὰ τὸν πρὸς Ν. χώρον

1. Διὰ τὰς κατὰ τοὺς δύο ἄξονας προσανατολισμοῦ τοῦ ἐσωτερικοῦ αἵθριου τοῦ ναοῦ διαστάσεις, δίδομεν ὡς παραστατικὸν διάγραμμα τὴν ἐπισυναπτομένην σχηματικὴν κάτοψιν, Σχ. 18.

πρὸ τοῦ κεκλιμένου ἐπιπέδου, διὰ τὸν χῶρον τῶν τραπεζῶν καὶ τὸν τῶν κίωνων.

Ἡμεῖς, βασιζόμενοι ἐπὶ τοῦ σταθεροῦ δεδομένου ὅτι ὁ βωμὸς ἔπρεπε νὰ ἔκειτο ἐπὶ τοῦ κατὰ μῆκος ἄξονος διὰ λόγους αὐστηρῶς γεωμετρικῆς συμμετρίας, ἐπιτυχάνομεν τὸ κάτωθι ἀποτελεσμα. Ἀπὸ Ν. πρὸς Β. αἱ διαστάσεις συμπληροῦνται εἰς :

Πρὸ τοῦ κεκλιμένου ἐπιπέδου	19,5	πήχ. *
Κεκλ. ἐπίπεδον	32	πήχ.
Βωμὸς	32	πήχ.
Διάδρομος πρὸ κρίκων	8	πήχ.
Κρίκοι	24	πήχ.
Διάδρομος	4	πήχ.
Τράπεζαι	2,5	πήχ. *
Διάδρομος	4	πήχ.
Κίονες	1	πήχ. *
Ἐλεύθερος χῶρος μέχρι στοᾶς	8	πήχ.
Σύνολον	135	πήχ.

Αἱ διὰ ἀστερίσκου σημειούμεναι διαστάσεις, εἶναι αἱ προτεινόμεναι. Ἄν ἡ πρὸ τοῦ κεκλιμένου ἐπιπέδου τῶν 19,5 πήχ. διάστασις δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀναμφισβήτητος, αἱ διαστάσεις τῶν τραπεζῶν καὶ τῶν κίωνων ἐτέθησαν κατ' εἰκασίαν, καὶ προσπιθοῦν νὰ προσαρμολογηθῶν πρὸς τὰς λογικὰς αὐτῶν ἐκτάσεις.

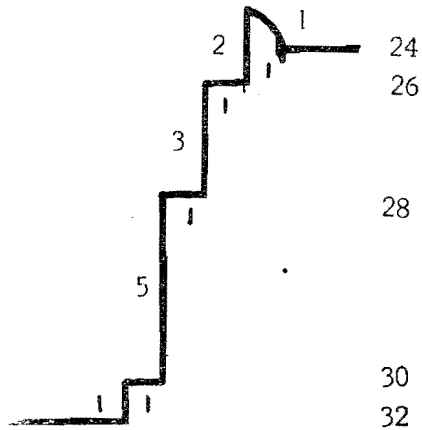
Ὅσον ἀφορᾷ τὴν καθ' ὕψος διάταξιν, ἐν κάποιᾳ σκοτεινῶν κείμενον τοῦ Middoth (loc. cit.) μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὸ αἶθριον (ὄλον;) τοῦ ἱερατείου ἦτο ὑψηλότερον τοῦ τῶν λαϊκῶν κατὰ 1 πήχ. Ἐπ' αὐτοῦ ἐβασίζετο μία ἐξέδρα (κατὰ τὴν νεωτέραν σημασίαν τῆς λέξεως, estrade) εἰς τὴν ὁποίαν ὠδήγουν τρεῖς βαθμίδες, ἐξ ἡμίσεως πήχεως ἐκάστη, ἢ 1.5 πήχ. ἐν συνόλῳ. Ταύτην δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν εἴτε ὡς μεμονωμένην εἴτε ὡς συνεχῆ, χρησίμων διὰ τὰ τῆς λατρείας, τῆς μικρᾶς ἐξέδρας δυναμένης νὰ χρησιμοποιηθῆ ὡς τόπος ὅπου ἕσταντο οἱ ψάλλοντες Λευῖται. Ἀλλὰ τὸ κείμενον τοῦ Middoth συμπληρώνει σαφῶς καὶ ἐπιμένει ὅτι, τὸ αἶθριον τῶν ἱερέων ἦτο κατὰ 2,5 πήχ. ὑψηλότερον τοῦ τῶν Λευιτῶν. Πάντως μία τοιαύτη ἔνδειξις δέον νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψει κατὰ τὰς προσπαθείας ἀναπαραστάσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Ἡρώδου.

Ἐν ὅς τοῦ αἶθριου τῶν ἱερέων καὶ εἰς τὸν χῶρον ὅστις ἐξετείνετο πρὸ τοῦ κυρίως ναοῦ, εὗρισκοντο πλείστα ὅσα ἱερὰ ἀντίκείμενα, μονίμως ἐγκατεστημένα, γνωστά μας ἤδη καὶ χρησιμεύοντα κατὰ τὰς θυσίας.

Ἐν πρώτοις, εἰς τὸ κέντρον τοῦ αἶθριου ἦτο τὸ θυσιαστήριον τῶν ὀλοκαυτωμάτων. Τὸ Middoth τὸ παρουσιάζει ὡς ὑπέρθεσιν πλινθοειδῶν πρι-

σμάτων, τετραγωνικῆς βάσεως. Πρῶτον στρῶμα 32×32 πήχ. πλευρᾶς, καὶ 1 πήχ. ὕψους. Ἐπὶ τούτου ἕτερον 30×30 πήχ. καὶ 5 πήχ. ὕψους. Ἐνωθεν, τὰ εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας κέρατα ἐσχημάτιζον τετράγωνον 28×28 πήχ. καὶ πᾶχος 1 πήχ., ὥστε νὰ μένη ἀπὸ τὴν κατὰ τὴν διαγώνιον ἀκμὴν τῶν κερμάτων ἐσωτερικὸς χῶρος 26×26 πήχ. Ἀπὸ τούτου ἀφῆρουν καὶ ἓνα περιφερικὸν διάδρομον 1 πήχ. πλάτους διὰ τὴν κυκλοφορίαν τῶν θυτῶν, καὶ τελικῶς ἔμενε διὰ τὴν ἐσχάρον ἐν τετράγωνον 24×24 πήχεων. Ἐφ' ὅσον τὸ Middoth ἀπὸ τῶν 5 πήχ. καὶ ἄνω δὲν ἀναφέρει ὕψη, νομίζω ὅτι δὲν εἶναι πρόπον νὰ τὰ προσθέσωμεν ἀυθαιρέτως ἡμεῖς, ἀλλὰ μία προσπάθεια δὲν εἶναι ἄσκοπος.

Ὡς ἤδη ἀνεφέραμεν, ἀπὸ Ν. ὑπῆρχεν ἐν κεκλιμένον ἐπίπεδον 32 πήχ. μήκους καὶ 16 πλάτους. Ἐν θεωρήσωμεν τὰ ἐκτεθέντα ὡς ἀληθῆ, τότε ἢ δι' αὐτοῦ ἐπιτυγχανομένη ὑψομετρικὴ ἔξαγορὰ ἦτο 6 πήχ., ὥστε ἢ κλίσις τοῦ νὰ ἦτο περίπου 19%. Ὁ Wolff ὅμως, δίδει τὴν ἀκόλουθον διαδοχὴν εἰς ὕψη: 1 πήχ., 5 πήχ., 3 πήχ., 1 πήχ., σύνολον 10 πήχ., ὡς εἰς τὸ ἔναντι σκαρίφημα, παραπέμπων εἰς τὸ Middoth (III,1) καὶ τὸ Sebachim (Fol 52a). Ὁ Ἰώσηπος ἐξ ἄλλου δίδει πλευρὰν βάσεως 50 πήχ. καὶ ὕψος 15 πήχ. (Ἰουδ. Πολ, V, V, 6), ἀλλὰ δυνατὸν νὰ συγγένη πήχεις καὶ πόδας, ὅτε ἐκτελοῦντες τὴν ἀναγωγὴν ἐπανευρίσκομεν τὰς αὐτὰς διαστάσεις.

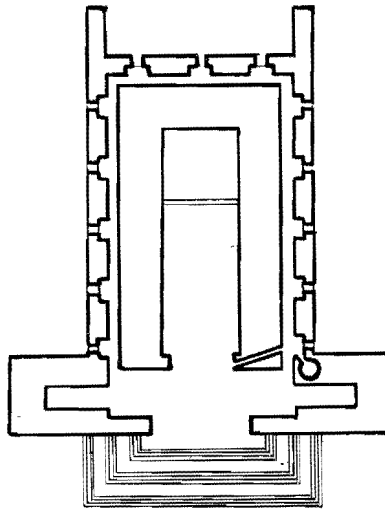
Κατὰ τὸν Wolff πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψει μας καὶ ἄλλα δύο κεκλιμένα ἐπίπεδα, 7 πήχ. πλάτους, ἅτινα ἐξυπηρετοῦν τὴν κυκλοφορίαν τῶν ἱερέων, φθάνοντα μέχρις ὕψους 6 πήχ. Ποῦ ὅμως ἀκριβῶς τὰ τοποθετεῖ δὲν μᾶς τὸ λέγει σαφῶς.

Πρὸς Δ. τοῦ πρωτεύοντος κεκλιμένου ἐπιπέδου, ὑπῆρχον δύο μαρμαρίναι τράπεζαι, ὅπου ἐναπετίθεντο προσωρινῶς τὰ πρὸς κατῆσιν θύματα, μετὰ τὴν σφαγὴν, ἐκδορὰν καὶ διαμελισμὸν αὐτῶν εἰς τοὺς ἰδιάζοντας χώρους (Ἰαμὶδ, IV, 3).

Ὡς καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν περὶ διαστάσεων τοῦ αἰθρίου εἴπομεν, βορείως τοῦ θυσιαστηρίου, μετὰ τὸν ἐλεύθερον χῶρον τῶν 8 πήχ., ὑπῆρχε μία λαορὶς πλάτους 24 πήχ. ὁ χῶρος τῶν κρίκων. Κατὰ τὸ Middoth (III,5) οὗτοι ἦσαν 24 δακτύλιοι εἰς ἕξ στοίχους ἀνὰ τέσσαρας χωρὶς ὅμως νὰ ἀποκλείη καὶ τὴν ἐκδοχὴν ὅτι δυνατὸν νὰ ἦσαν διατεταγμένοι εἰς τέσσαρας στοίχους ἀνὰ ἕξ κρίκους. Διεστῶτες ἀλλήλων ἀνὰ 2.00 μ. καὶ πεπακτωμένοι ἰσχυ-

ρῶς εἰς τὸ ἔδαφος, ἐχρησίμευον διὰ τὴν πρόσδεσιν τῶν πρὸς σφαγὴν ζώων εἰς τὸν τόπον τῆς θυσίας, (Middoth III, 5 - V, 2. Tamid III, 5. Schelakim ἢ Schekalim VI, 4).

Ἔτι βορειότερον, μετὰ διάδρομον 4 πήχ. ἦσαν ὀκτὼ μαρμάρινοι τράπεζαι, χρησιμεύουσαι διὰ τὸν διαμελισμὸν τῶν θυσιασθέντων ζώων. Εἰς τὴν λωρίδα των δίδομεν κατ' εἰκασίαν πλάτος 2,5 πήχ. Ὅπισθεν δὲ αὐτῶν, μὲ τὸν ἀπαραίτητον διάδρομον τῶν 4 πήχ., εὐρίσκετο ἀκόμη μία σειρὰ 8 χαμηλῶν κιόνων, φερόντων ἐν εἴδει ἐπιστυλίων δοκοὺς ἐκ κέδρου, τετραγώνου διατομῆς, μὲ τρεῖς σειρὰς σιδηρῶν ἀγκίστρων, ὅπου ἀνηρτῶντο τὰ διαμελισθέντα θύματα. Εἰς τὸ Middoth (III,5) ἀναγινώσκομεν ὅτι, μεταξύ των εὐρίσκοντο ἐπίσης μαρμάρινοι τράπεζαι διὰ τὴν ἐκδορὰν τῶν σφαγίων.

Σχ. 19. Κάτοψις τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἡρώδου
κατὰ Paul Berto. (Κλίμαξ 1 ἐκ. = 20 πχ.).
(Paul Berto. Le Temple etc., σελ. 16).

Ἀπεξελθόντες πάντας τοὺς βοθηθιακοὺς χώρους, καὶ περιγράφαντες τοὺς ἱεροὺς περιβόλους ὡς καὶ τὸ περιαύλιον τῶν Ἐθνικῶν, ἤδη ἐρχόμεθα νὰ ἐξετάσωμεν τὸν κεντρικὸν ναόν, τὸν Οἶκον τοῦ Κυρίου, ἰδανικὸν κέντρον τοῦ ὅλου συγκροτήματος (Σχ. 19).

Εἰς τὰς γενικὰς του διαστάσεις εἶχεν, 100 πήχ. πλάτος προσόψεως, 100 πήχ. ὕψος αὐτῆς καὶ 100 πήχ. μῆκος ἀπὸ Α. πρὸς Δ. Ὅπισθεν τοῦ προναοῦ - πυλῶνος, ὀγκωδεστέρου εἰς πλάτος καὶ ὕψος τοῦ ὑπολοίπου κτηρίου, ὁ ναὸς ἐξετείνετο στενωτέρος κατὰ 20 πήχ. ἑκατέρωθεν, δηλαδὴ μὴ ἔχων παρὰ 60 πήχ. ὀλικὸν πλάτος. Ἡ μορφή τὴν ὅποιαν παρουσίαζεν ἦτο ἐνὸς λέοντος (καθημένου), προεξάρχοντος τοῦ ὄγκου τῆς κεφαλῆς του καὶ τῆς

ἀγερώχου χαίτης του τοῦ ὑπολοίπου σώματός του (Middoth, IV, 7). Καὶ ὅπως λέγει καὶ ἐν χωρίον τοῦ Ἑσαΐα (XXIX, 1) «Οὐαὶ Ἀριήλ πόλις» (*Αριήλ = λέων τοῦ Κυρίου).

Ἀπὸ τοῦ αἵθρου τῶν ἱερῶν εἰς τὸν πρόδομον ἀνήρχετό τις διὰ δώδεκα βαθμίδων (Ἰώσηπ. Ἰουδ. Πολ. V, V, 4), ὡς συμφωνεῖ καὶ τὸ Middoth (III, 6), ὅπερ συμπληροῖ ὅτι, τὸ ὕψος τῶν βαθμίδων ἦτο 1/2 πῆχ. καὶ τὸ πλάτος 1 πῆχ., μὲ ἐνδιάμεσα 2 πλατύσκαλα 3 πῆχ. καὶ τὸ τελευταῖον 4 πῆχ. ἢ καὶ 5 (Rabbi Juda).

Ἀμέσως μετὰ, ἠνοίγετο ἡ πύλη τοῦ προνάου, ἄνευ θυροφύλλων, διαστάσεων, κατὰ Ἰώσηπον 25×70 πῆχ. καὶ μόνον 20×40 κατὰ τὴν Mishna. Ἐν κατόψει, ὁ πρόναος ἐκτεινόμενος ἐγκαρσίως ὡς νάρθηξ, παρουσίαζε διαστάσεις 11×50 πῆχ. μὲ ἐκατέρωθεν πρὸς Β. καὶ Ν. δύο μικρὰ δωμάτια 10 πῆχ. πλευρᾶς περιλου, ἔνθα ἐφυλάσσοντο αἱ μάχαιραι τῶν θυσιαῶν.

Κατὰ τὸν κατὰ μῆκος ἄξονα τὸ Middoth δίδει 5 πῆχ. πάχος τοίχου, 11 πῆχ. πλάτος προνάου, 6 πῆχ. πάχος τοίχου ναοῦ, ἐνῶ ὁ Ἰώσηπος δίδει 20 πῆχ. ἐν συνόλῳ, πιθανὸν ἀπὸ τῆς ἔξω ἐπιφανείας τοῦ τοίχου μέχρι τοῦ σηκοῦ τοῦ ναοῦ. Ἡ διαφορὰ εἶναι 2 πῆχ. ἐσωτερικῶς, μὲ ὕψος τοῦ προνάου 90 πῆχ.

Ὁ Ἰώσηπος, εἰς τὴν περιγραφὴν του εὐχαρίστως ἀρέσκειται νὰ ἀναφέρῃ ὅτι τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ προνάου ἦτο ἐπίχρυσον, καθὼς καὶ τὸ μέτωπον τοῦ ναοῦ. Ἐπὶ πλεόν ἄνωθεν τῆς θύρας πρὸς τὸν σηκὸν ἐκρέματο μία χρυσοῦ ἄμπελος μὲ «ἀνδρομήκεις βότρες», ὁμιλοῦν σύμβολον τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραήλ. Ὅτε δὲ ἠγείρετο ὁ ἥλιος, ἡ ἀπαστρέπτουσα πρόσοψις τοῦ ναοῦ, ἠνάγκαζε τοὺς θεωμένους αὐτὴν νὰ ἀποστρέφουν τὸ πρόσωπόν των, ὡς ἐὰν ἠτένιζον αὐτὸ τοῦτο τὸ ἄστρον τῆς ἡμέρας. Ἀπὸ τοῦ προνάου, εἰσῆρχοντο εἰς τὸν σηκόν, διὰ θύρας 16×55 πῆχ., κλειομένης ὑπὸ διπλῶν θυροφύλλων, ἐπιχρύσαν, διὰ νὰ δικαιωθῆ ἐν χωρίον τοῦ Ἰεζεκιήλ (ΜΑ' 22, 23, 24) «καὶ » δύο θυρώματα τῷ ναῷ καὶ τῷ ἁγίῳ». Μία μικρὰ πλευρικὴ δίοδος ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ τοίχου, ἐπέτρεπε εἰς τὸν ἐντεταλμένον ἱερέα νὰ εἰσχωρῆ μεταξὺ τῶν δύο θυρωμάτων, καὶ νὰ κλείῃ τὴν ἐσωτερικὴν θύραν ἀπὸ τῶν ἔξω, τὴν δὲ ἔξωτερικὴν ἀπὸ τῶν ἔσω. Ὅταν ἠνοίγοντο αἱ θύραι, τὰ ἔξωτερικὰ θυροφύλλα κατελάμβανον τὸ πάχος τοῦ τοίχου, τὰ δὲ ἐσωτερικὰ ἤρχοντο νὰ καλύψουν τὸ μέρος τοῦ τοίχου τὸ εὐρισκόμενον ὀπισθεν αὐτῶν, ἐν τῷ ναῷ, καὶ τὸ ὁποῖον ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ὑπόλοιπον τοῖχον τοῦ σηκοῦ, ἔμενεν ἄνευ χρυσοῦς διακοσμῆσεως. Μία τοιαύτη διάταξις διπλῆς θύρας δικαιώνει ἀπολύτως τὰς διαστάσεις τοῦ Middoth, τὸ ὁποῖον δίδει ἀνοίγμα θύρας 10×20 πῆχ., πάχος τοίχου σηκοῦ 6 πῆχ., καὶ ἐσωτερικὸν πλάτος σηκοῦ 20 πῆχ. Καὶ τὰ δύο ζεύγη θυροφύλλων ἐφήρμοζον ἀκριβῶς εἰς τὰς προὑπολογισθείσας θέσεις των, καὶ ἐπιπλέον τὸ πάχος τῶν 6 πῆχ. ἐπέτρεπε τὴν διάνοξιν διαδρόμου, καὶ εὐκόλου χειρισμοῦ κατὰ τὴν διαδικασίαν τῆς ἀποφορᾶξεως τῶν

θυροφύλλων. Ἐμπροσθεν τῆς θύρας, κατὰ τὸν Ἰώσηπον ἦτο ἀνηρτημένον βαρύτιμον καταπέτασμα: «Πρὸ δὲ τούτου, ἰσόμηκες καταπέτασμα πέπλος» ἦν Βαβυλωνίος, ποικιλτὸς ἐξ ὑακίνθου καὶ βύσσου κόκκου τε καὶ πορφύρας, θαυμαστῶς μὲν εἰργασμένος, οὐκ ἀθεώρητον δὲ τῆς ὕλης τὴν κοῤῥα· σιν ἔχων, ἀλλ' ὥσπερ εἰκόνα τῶν ὄλων. ἐδόκει γὰρ αἰνίττεσθαι τῇ κόκκῳ μὲν τὸ πῦρ, τῇ βύσσῳ δὲ τὴν γῆν, τῇ δ' ὑακίνθῳ τὸν ἀέρα καὶ τῇ πορφύρῃ τὴν θάλατταν, τῶν μὲν ἐκ τῆς χροῆς ὁμοιουμένων, τῆς δὲ βύσσου καὶ τῆς πορφύρας διὰ τὴν γένεσιν, ἐπειδὴ τὴν μὲν ἀναδίδωσιν ἡ γῆ τὴν δὲ ἡ θάλαττα. Κατεγγράπτο δὲ ὁ πέπλος πᾶσαν τὴν οὐράνιον θεωρίαν» πλὴν τῶν ζωδίων». (Ἰώσηπος Ἰουδ. Πολ. V, V, 4).

Εἰς αὐτὸν τὸν πέπλον ἀναφέρεται καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ Ἀγ. Ἰερωνύμου εἰς τὸ Ματθ. ΚΖ' 51, ὅτι τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη εἰς δύο.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι τὸ εὔρος τῶν 25 πῆχ. τῆς πύλης, ἦτο κάπως ὑπερβολικὸν διὰ μονολιθικὸν ὑπέρθυρον (P. Auclers, Restauration Archéologique. Paris, 1902. I. Fergusson. The Building News, Sep. 13, 1878). Ναὶ μὲν εἰς τὴν Ν-Δ γωνίαν τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου ὑπάρχει μονόλιθος 7,42 μ. μήκους, μὲ ἐλεύθερον ἄνοιγμα 6,12 μ. καὶ 2,08 μ. ὕψος, ὡς καὶ εἰς Baalbek ἕτερος, ἀλλὰ κατὰ γῆς καθ' ὄλον τὸ μῆκος του ἐδραζόμενος 21,00 μ. μήκους, δὲν δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν μίαν τοιαύτην διάταξιν. Τὸ Middoth (III, 7) καταβιβάζει τὸ ἄνοιγμα εἰς 20 πῆχ. καὶ τὸ καλύπτει μὲ ἐπαλλήλους σειρὰς δρυϊνῶν δοκῶν, ὧν ἡ πρώτη ἦτο μήκους 22 πῆχ. καὶ αἱ τέσσαρες ἄλλαι ὑπεράνω αὐτῆς κατὰ πῆχυν ἑκατέρωθεν ἐπιμηκέστεραι, ὥστε ἡ τελευταία νὰ φθάσῃ εἰς τὸ 30 πῆχ. ὀλικὸν μῆκος. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχον ἐνδιάμεσοι στρώσεις λαξευτῶν λίθων. Πάντως τὸ σύνολον δέον νὰ ἦτο πράγματι μεγαλοπρεπές. Δι' αὐτό, ἐπειδὴ ὁ πυλὼν ἦτο τὸ ὑψηλότερον μνημεῖον τῆς Ἱερουσαλήμ, αὐτὸν ἐξέλεξεν ὁ Σατανᾶς διὰ νὰ μεταφέρῃ τὸν Ἰησοῦν ἐπὶ τοῦ πτερυγίου τοῦ ναοῦ, καὶ νὰ τὸν ἐμβάλῃ εἰς πειρασμὸν (Λουκ. Δ', 9).

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ εἶχε 60 πῆχ. μῆκος, 20 πῆχ. πλάτος καὶ 60 πῆχ. ὕψος. Οἱ πρῶτοι 40 πῆχ. ἦσαν τὸ ἅγιον ἢ ὁ ἅγιος νεῶς, καὶ τὸ ἐνδόμυχον, 20 πῆχ., τὸ ἅγιον τῶν ἀγίων ἢ τὸ ἄδυτον. Τοῦτο ἐχωρίζετο ἀπὸ τοῦ πρώτου διὰ διπλοῦ καταπετάσματος 20 × 40 πῆχ. ἕκαστον τῶν ὀλοίων ἦτο 1 πῆχ. πάχους (:)¹ καὶ ἀποτελεῖτο ἐξ 72 νηματιῶν, ἐν εἴδει στήμονος ὑφασμένων. Τὰ καταπετάσματα ἀνανεοῦντο κατ' ἔτος, καὶ πρὸ τῆς ἀναρτήσεως αὐτῶν ἐπεδεικνύοντο εἰς τὸν λαόν. Εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτὴν ἠσχολοῦντο ὄλαι αἱ παρθένοι, ἐν αἷς καὶ ἡ Μαρία, κατὰ τὴν ἐκουσίαν εἰς τὸν ναὸν παραμονήν των, (Yoma V, 1, Schekalim, VIII, 5). Μεταξὺ τῶν δύο καταπετασμάτων

1. Μᾶλλον τὸ σύνολον τῶν δύο καταπετασμάτων μετὰ τοῦ μεταξὺ αὐτῶν διαστήματος ἔπρεπε νὰ εἶχεν ὀλικὸν πάχος ἐνὸς πῆχεως.

ὑπῆρχε διάστημα 1 πῆχ. καλούμενον ὑπὸ τοῦ Middoth (IV, 7) *ταραξίν* ἢ *ταρακασίν*. Καὶ τὰ δύο μαζί καταπέτασμα δὲν ἐθεωροῦντο παρὰ ὡς ἓν μόνον, τὸ *δεύτερον* καταπέτασμα λεγόμενον. Καὶ μᾶλλον εἰς αὐτὸ ἀναφέρονται αἱ μαρτυρίαι τῶν Ματθ. ΚΖ', 51, Μαρκ. ΙΕ', 38, Λουκ. ΚΓ', 45 αἱ διὰ τὰ γεγονότα τὰ ἀκολουθήσαντα τὸν σταυρικὸν θάνατον τοῦ Ἰησοῦ, παρὰ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τοιοῦτον ὅπως ὑποθέτει ὁ ἅγιος Ἰερώνυμος.

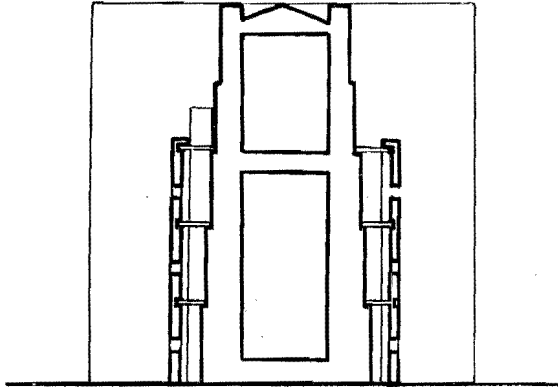
Ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Ἰώσηπον, ὑπεράνω τῶν 60 πῆχ. τοῦ ἱεροῦ, ὑπῆρχεν ἕτερος ὄροφος, ὑπερῶν, λιτότερος κατὰ τὴν διακόσμησιν, ὥστε τὸ σύνολον τοῦ ὕψους νὰ ἀνέρχεται εἰς 100 πῆχ. ἀπὸ τοῦ ἐδάφους. Τοῦτο ὁ Wolff θεωρεῖ ὡς τερατώδες καὶ πραγματικῶς, παρ' ὄλον ὅτι ὁ Berto προσπαθεῖ διὰ μακρῶν νὰ ἀποδείξη τὴν ἀληθοφάνειαν τῶν ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου λεγομένων, ἐν τούτοις εἰς τὴν ἀφελῆ ἐγκαρσίαν τομὴν ἣν δίδει εἰς τὸ ἄρθρον του (op. cit.), τὸ παράλογον ὕψος ἐν σχέσει πρὸς τὸ μικρὸν πλάτος του τῶν 20 πῆχ., καθιστᾷ προβληματικὴν τὴν ὑποστήριξιν μιᾶς τοιαύτης θέσεως, ταυτοχρόνως ὁμως, κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτήν, ἀπαλείφεται καὶ ἡ ἐντύπωσις τοῦ καθημένου λέοντος, ὅστις ἀνατομικῶς δεόν νὰ ἔχη τὴν ῥάχιν του κατώτερον τῆς κεφαλῆς του. Παραδόξως ὁμως καὶ ἡ Mischna, κατὰ παραδόσιν, τίς οἶδε πόθεν ἀραιομένη τὰς πληροφορίας της, συμφωνεῖ πρὸς τὸ ὕψος τῶν 100 πῆχ. Τοῦτο διαμοιράζει ἄλλως: 6 πῆχ. ἀπὸ τοῦ ἐδάφους μέχρι τοῦ δαπέδου + 40 πῆχ. ὄροφος + 5 πῆχ. πάτωμα + 40 πῆχ. ὄροφος + 5 πῆχ. πάτωμα + 4 πῆχ. στέγη = 100 πῆχ. Πρὶν ἢ σχηματίσῃ τις σαφεῖ γνώμην, πρέπει ναὶ μὲν νὰ μελετήσῃ κατὰ βάθος τὰ κείμενα, ἀλλὰ χωρὶς νὰ δύναται νὰ παρίδῃ καὶ μίαν ἀρχιτεκτονικὴν διαρροῦθμισιν ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς λογικῆς. Πιθανῶς ἄνω τοῦ ἀδύτου ὕψους 40 πῆχ., νὰ ὑπῆρχεν ὑπερῶν διὰ νὰ ἐπιτρέπη τὰς ἐπισκευάς, χωρὶς οἱ ἐργάται νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὸ ἅγιον τῶν ἁγίων, ἢ καὶ νὰ ἦτο ἀφιερωμένον εἰς διαφόρους μυστηριακὰς συγκεντρώσεις. (Σχ. 20).

Περιφερικῶς τοῦ ναοῦ, ὑπῆρχον πάλιν τὰ γνωστὰ δωμάτια εἰς τρεῖς ὀρόφους, συνολικοῦ ὕψους κατὰ τὸν Berto 60 πῆχ. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ διάστασις ἀντιστοιχεῖ εἰς ὕψος ἐκάστου ὀρόφου 20 πῆχ., ὡς λέγει ὁ Ἰώσηπος, πρᾶγμα παράλογον λόγῳ τοῦ περιορισμένου πλάτους καὶ μήκους αὐτῶν ἴσων πρὸς 5 πῆχ.

Διὰ τὸν πλῆρη ναόν, ἡ Mischna δίδει τὰς κάτωθι διαστάσεις ἐν κατόψει. Ἀπὸ Α. πρὸς Δ. πάχος τοίχου 5 πῆχ., πρόνιός 11 πῆχ., τοίχος ναοῦ 6 πῆχ., ναὸς 40 πῆχ., ταραξίν 1 πῆχ., ἄδυτον 20 πῆχ., τοίχος ναοῦ 6 πῆχ., δωμάτιον 6 πῆχ., τοίχος δωματίου 5 πῆχ., σύνολον 100 πῆχ. Ἀπὸ Β. πρὸς Ν., τοίχος 5 πῆχ., διάδρομος 3 πῆχ., τοίχος δωματίων 5 πῆχ., δωμάτιον 6 πῆχ., τοίχος τοῦ ναοῦ 6 πῆχ., ναὸς 20 πῆχ., τοίχος 6 πῆχ., δωμάτιον 6 πῆχ., τοίχος δωματίου 5 πῆχ., διάδρομος 3 πῆχ., τοίχος 5 πῆχ., σύνολον 70 πῆχ. Ὁ Ἰώσηπος δίδει 60 πῆχ. πλάτος, ἀναιρῶν τὸν διάδρομον. Λε-

πομερεστέραν ἀνάλυσιν ἐπιχειρεῖ ὁ Berto, ἐπίσης ὑποθετικὴν, ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ του ἐργασίαι. Καλὸν εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ σύνολον ἦτο ἀντίστοιχον πρὸς τὸν περιγραφέντα ναὸν τοῦ Σολομῶντος, μὲ τὰ δωμάτια διευρυνόμενα πρὸς τὰ ἄνω. Ἡ Mischpa ἀναφέρει 38 δωμάτια ἐν συνόλῳ ($5 + 5 + 3 = 13$ κάτω καὶ εἰς τὸ μέσον, καὶ $5 + 5 + 2 = 12$ ἄνω).

Τὸ πάχος τῶν τοίχων, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἰώσηπος (Ἰουδ. Πολ. VI, V, 1) ἦτο εἰς τὸ δῶμα 8 πῆχ., χωρὶς νὰ ἐπεξηγηθῇ λεπτομερῶς ποῦ. Ἴσως εἰς τὸ πτερύγιον, τὸ ὁποῖον ὄν ὑψηλότερον τοῦ ὑπολοίπου ναοῦ, ἦτο ἐπόμενον νὰ εἶναι καὶ τὸ ἰσχυρότερον στατικῶς μέρος τοῦ κτηρίου. Ἐπίσης ἀναφέρει εἰς τὴν Ἀρχαιολογίαν του, ὅτι αἱ διαστάσεις τῶν λίθων ἦσαν $25 \times 12 \times 8$ πῆχ.,

Σχ. 20. Ἐγκαρσία τομὴ τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἡρώδου
κατὰ Paul Berto. (Κλίμαξ, 1 ἐκ. = 20 πχ.).
(Paul Berto. Le Temple etc., σελ. 17).

ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς τὸ πάχος τοίχου 12 πῆχ., ὁμολογουμένως κάπως ὑπερβολικόν.

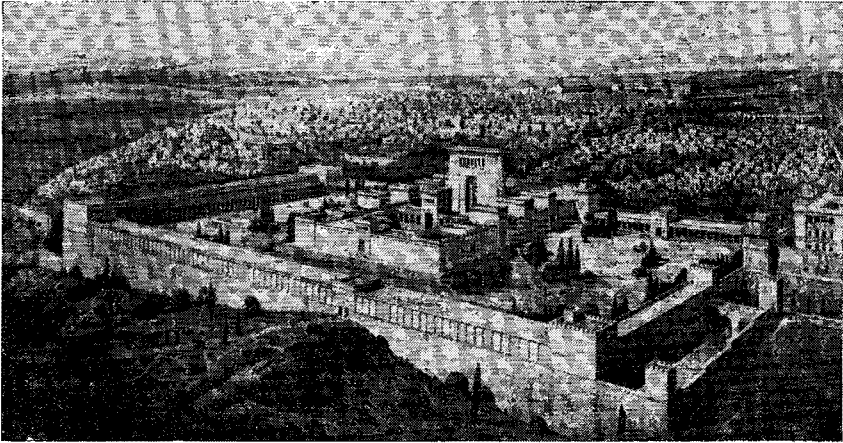
Ἐξωτερικῶς ὁ ναός, κατὰ τὸ λέγειν τοῦ ἰδίου συγγραφέως, ὅπου δὲν ἦτο ἐπίχρυσος, ἐφαίνετο ἐκπάγλου λευκότητος, τῆς τοῦ λαξευτοῦ λίθου, δίδων τὴν ἐντύπωσιν ὄρους παλλεύκου. Περὶ τὴν στέγην, χρυσοὶ ἄβειοί, στερεωμένοι διὰ μολύβδου, ἠμπόδιζον τὰ πτηνὰ νὰ μαινοῦν τὸν Οἶκον τοῦ Κυρίου. (Σχ. 21).

Περὶ τὸν νὰ προστεθῇ ὅτι καὶ ἐσωτερικῶς ὁ ναός ἦτο ἐπίσης λαμπρὸς ὡς καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Σολομῶντος, περικλείων εἰς τὸν σηκὸν τὴν ἐπτάφωτον λυχνίαν, συμβολίζουσαν τοὺς πλανήτας, τὴν τράπεζαν προθέσεως μὲ τοὺς 12 ἄρτους, ἰσραϊθίμους πρὸς τοὺς μήνας καὶ τὸν ζῶδιακόν, καὶ τὸ θυμιατήριον μὲ τὰ 13 θυμιάματα, ἐκ τῶν περάτων τοῦ κόσμου προερχόμενα, ἐκ θαλάσσης καὶ γῆς τῆς ἀκατοικήτου καὶ κατωκμημένης σημαίνοντα ὅτι «πάντα εἶναι εἰς τὸν Θεὸν καὶ διὰ τὸν Θεόν». Τὸ ἄδυτον, προσεῖτον μό-

νον εἰς τὸν ἀρχιερέα, δὲν περιεῖχε πλεόν παρὰ μόνον μίαν λιθίνην βάσιν, ὕψους 3 ποδῶν, ὡς θέσιν ἀποφανισθεῖσαν τῆς παλαιᾶς Κιβωτοῦ.

Αὐτὸς ὑπῆρξεν ἐν ὀλίγοις ὁ περίφημος ναὸς τοῦ Ἡρώδου. Μεγαλοπρεπὲς δημιούργημα ἑνὸς Ἰδουμαίου, ἑνὸς ξένου πρὸς τοὺς Ἑβραίους καὶ τὰ ἔθιμά των, ἔμελλε νὰ καταστραφῇ ὑπὸ ἑνὸς Ἑθνικοῦ, τοῦ Ρωμαίου Τίτου, καὶ τῶν λεγεῶνων του.

Ἄς μὴ λησμονῶμεν μελετῶντες αὐτὸν ὅτι, ὁ βραχύβιος οὗτος ναὸς ἔσχε

Σχ. 21. Προοπτικὴ ἀναπαράστασις τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἡρώδου κατὰ Wolff.
(Oed. Wolff. Der Tempel. Ἐκτὸς κειμένου).

τὴν ἄρρητον εὐτυχίαν νὰ χρησιμεύσῃ ὡς τόπος διδασκαλίας, κατὰ τὴν ἐπὶ Γῆς διάβασίν Του, εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν.

ΙΧ. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ὅταν ὁ σοφὸς Σολομὼν ἀπεφάσισε νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν πενιχρὰν Σκηνὴν τοῦ Μαρτυρίου διὰ τοῦ λαμπροῦ τούτου ναοῦ, ἡ πρωτοβουλία του ἔλαβε τὴν μορφὴν πραξικοπήματος.

Παρὰ τὸν θαυμασμόν τῶν τέκνων τοῦ Ἰσραὴλ διὰ τὸν Οἶκον τοῦ Κυρίου, ὅμοιον τοῦ ὁποίου οὔτε κατ' ὄνειρον δὲν εἶχον ἴδῃ, τὸ ἐγχείρημα τοῦ βασιλέως νὰ συγκεντρώσῃ τὴν πολιτικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἀρχὴν εἰς τὴν πρωτεύουσάν του δὲν εὔρε τὴν ἀναμενομένην ἀπήχησιν εἰς τὰς καρδίας τῶν παλαιῶν φανατικῶν ἀρχηγῶν. Τὴν ἰδίαν τύχην εἶχε καὶ ἡ προσπάθειά του τῆς ἀφυπνίσεως εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ὑπηκόων του, τῆς ἀνάγκης μιᾶς ἀνεωτέρας ζωῆς, χάρις εἰς τὰ πλεονεκτήματα τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιοτεχνίας. Ὁ λαὸς του ἦτο ἀκόμη ἀνέτοιμος διὰ ν' ἀναλάβῃ τὸ ἔργον ἐκεῖνο διὰ τὸ

ὁποῖον τὸν προὐρίζε ὑστερώτερον ἢ τύχη. Μόνον ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας καὶ ἐντεῦθεν ἀρχίζει νὰ παρατηρῆται μία τάσις διευρύνσεως τοῦ στενοῦ καὶ περιορισμένου οἰκονομικοῦ ὀρίζοντος αὐτοῦ. Τοῦναντίον, ἐπὶ Σολομῶντος, ἐθεωρεῖτο ὡς ἀνοσιούργημα κάθε ἀπόπειρα προσκολλήσεως ὑπὲρ τὸ μέτρον εἰς τὰ ἐπίγεια ἀγαθὰ. Οἱ *ναβή* ὑπεδαύλιζον εἰς τὴν συνείδησιν κάθε καλοῦ Ἰουδαίου ἄσβεστον τὴν ἀνησυχίαν, τὸ ἀνικανοποίητον, τὸν πόθον μιᾶς ἰδεώδους καὶ δικαίας κοινωνίας, μιᾶς ἐπιμόνου ἐλπίδος διὰ τὴν καλυτέραν αὔριον. Ἐὰν καὶ αὐτὸ τὸ βαθὺ αἴσθημα κατεστρέφετο, τί θὰ ἔμενε εἰς κάθε ψυχὴν διὰ νὰ ἀντιδρῷ κατὰ τῆς ἐπαράτου δίψης τοῦ χρυσοῦ ;

Ὅλιγον ὅμως κατ' ὀλίγον, ὁ ναὸς ὡς ἐθνικὸν ἱερόν, συνεδέθη ἀναποσπάστως μὲ τὴν ἰδέαν τῆς ἰουδαϊκῆς φυλῆς. Ἐγένετο τὸ ἔμβλημα, τὸ παλλάδιόν της. Πλήθη πιστῶν ἤρχισαν νὰ συρρέουν εἰς αὐτόν, ὥστε μετὰ τὴν καταστροφὴν του, κατὰ τῷ 586 π. Χ., ἀξιόπιστοι μαρτυραὶ μᾶς μεταβιβάζουν ὅτι διάφοροι φανατικοὶ Ἰσραηλίται ἐκ Σαμαρείας, Συχεμ καὶ Σιλὸ, ἤρχοντο εἰς προσκύνημα εἰς τὸ κατερημωθὲν πλατύπεδον, ὅπου ἄλλοτε ὑψοῦτο ὑπερηφάνως ὁ ναός. Ἡ ἔλξις τῆς Σιών, ἐγένετο πλέον ἰσχυρὰ ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ ἱεροῦ καὶ ἐντεῦθεν. Δικαίως λοιπόν, ἡ μόνη ἐλπίς καὶ προσδοκία τῶν Ἰουδαίων ἦτο νὰ ἔχουν πάντοτε ἓνα Οἶκον τοῦ Κυρίου ἐπὶ τοῦ ἁγίου λόφου τῆς Σιών. Ὅτε δὲ ἐπῆλθε καὶ ἡ τελευταία καταστροφὴ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Τίτου, ἡ ἀντίστασις τῶν Ἑβραίων ἤρχισε καμπτωμένη. Βαθεῖα ἀπογοήτευσις κατέλαβε τοὺς πάντας. Εἰς μάτην προσεπάθησαν νὰ ἀναστηλώσουν τὰ πάτρια, ἀλλὰ μία ἀδυσώπητος μοῖρα κατέστησε τὸ ὄνειρόν των μίαν ἀνικανοποίητον οὐτοπίαν.

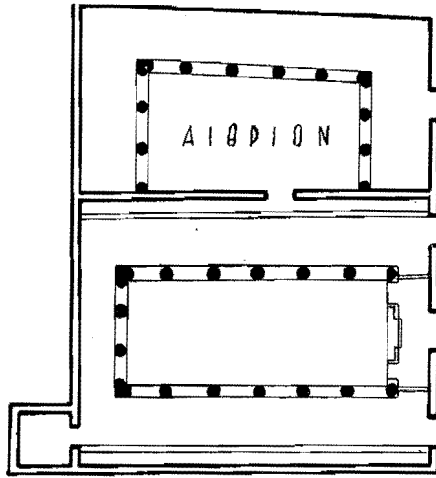
Ἀπὸ ὅλας τὰς θρησκευτικὰς των ἀνάγκας, μόνον ἡ διδασκαλία καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ Νόμου ἦτο δυνατὴ. Ὁ ναὸς καὶ τὸ πνεῦμα του ἀπεκρυσταλλώθησαν ἤδη ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας εἰς τὰς ἀναριθμήτους συναγωγὰς, ἃς ἴδρουν οἱ ἐξόριστοι εἰς κάθε κεντρικὴν ἢ ἀπομεμακρυσμένην ἰουδαϊκὴν παροικίαν.

Ἡ διαφορὰ μεταξὺ Ναοῦ καὶ Συναγωγῆς εἶναι τεραστία. Ἐνῶ εἰς τὸν πρῶτον ἐτελοῦντο θυεταὶ αἱματηραὶ καὶ μῆ, καὶ ἀπηυθύνοντο παρακλήσεις ἐξευμενισμοῦ πρὸς τὸν Θεὸν ὅστις εἶχεν ἐκλέξει τὸ ἄδυτον ὡς κατοικίαν Του, ἀπεναντίας εἰς τὰς δευτέρας ἐγένοντο μόνον κατανουκικαὶ ἀπρόσβεις ἀναγνώσεως τοῦ Νόμου καὶ τῆς ἀπὸ ἄμβωνος ἐπεξηγήσεως αὐτοῦ. Ἐπὶ πλέον, ἡ Συναγωγὴ ἦτο τὸ Διδασκαλεῖον, ἀπ' ὅπου ἐξήρχοντο τὰ στελέχη τῶν Ραββίνων, καὶ ὅπου οἱ μικροὶ μαθηταὶ ἐλάμβανον τὰ στοιχειώδεις θρησκευτικὰς καὶ γραμματικὰς γνώσεις.

Ἐμφανισθεῖσαι κατὰ πρῶτον εἰς Βαβυλῶνα, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς αἰχμαλωσίας, ἐχρησίμευον ὡς λέσχαι τρόπον τινά, ἔνθα συνήρχοντο οἱ ὁμοεθνεῖς διὰ τοὺς θρησκευτικούς των σκοπούς. Κατόπιν, μετὰ τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν Παλαιστίνην, ἐξηκολούθησαν νὰ συγκεντρῶνται οἱ Ἰσραηλίται εἰς τὰς ἐκασταχοῦ συναγωγὰς.

Ἐνασκαφὴ εἰς Καπερναοῦμ τῆς Γαλιλαίας, ἀπέδωκεν καλῶς συντηρούμενα εἰρημια μίαν τοιαύτης συναγωγῆς, ἣν ἠδυνήθησαν εὐχερῶς νὰ ἀναπαρστήσουν. (Benzinger, op. cit., σελ. 337). (Σχ. 22) ¹.

Ἐν ὁ Ναὸς τοῦ Σολομῶντος ἔχει ἄμεσον σχέσιν μὲ τοὺς λεγομένους εἰδωλολατρικούς ναοὺς τῆς ἐπισήμου θρησκείας ἐκάστου ἀρχαίου λαοῦ, τοῦναντίον ἡ συναγωγὴ ἔσχε μίαν ἄμεσωτέραν ἀπὸ ἡσιν. Ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς ἐθνικῆς βασιλικῆς, ἔδωσε τὸ φῶς εἰς τοὺς παλαιοτέρους χριστιανικούς ναοὺς. Τὴν καθαρῶς ἰουδαϊκὴν ἐβδομαδιαίαν διδασκαλίαν τοῦ Νόμου ἢ ὅπως λέγει ὁ Ἰώσηπος «...ἐκάστης ἐβδομάδος ἐπὶ τὴν ἀκρόασιν τοῦ νόμου» συλλέγεσθαι καὶ τοῦτον ἀκριβῶς ἐκμανθάνειν» (Ἰωσ. Κατὰ Ἀπίωνος Β΄

Σχ. 22. Κάτοψις Συναγωγῆς ἐν Καπερναοῦμ. Κλ. 1 : 500.
(Benzinger. Hebraische Archeologie. Σελ. 338).

17), διεδέχθη ἡ κατὰ Κυριακὴν συγκέντρωσις τῶν πρώτων Χριστιανῶν διὰ τὸ μνημόσυνον τοῦ Θεανθρώπου καὶ τὴν μετ' Αὐτοῦ ἐπικοινωνίαν διὰ τῆς θείας Μεταλήψεως εἰς τὰς ἀδελφικὰς ἀγάπας, πρὶν ἢ τυποποιηθῆ ἡ λατρεία καὶ φθάσῃ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, μετὰ τὴν σύνταξιν αὐτῶν, περικοπῶν ἐκ τῶν Εὐαγγελίων καὶ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων.

Ἡ πρώτη προσπάθεια χριστιανικῆς λειτουργικῆς καθιερωθεῖσα ὑπὸ Ἑβραίων ἔπρεπε νὰ ἐνέχη τὸ ἰουδαϊκὸν πνεῦμα, ὥστε καὶ ἡ ἀναγκαία ἀρχιτεκτονικὴ μορφή τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ νὰ συμβιβάζεται μὲ τὸν καθιερωθέντα ἤδη τύπον τῶν Ἰουδαϊκῶν Συναγωγῶν.

Ἐκτοτε, τοπικοὶ λόγοι, λόγοι ἀρχιτεκτονικῆς ἰδιοφυίας ἐκάστου χριστιανικοῦ λαοῦ, ἀκόμη καὶ λειτουργικαὶ ἀνάγκαι, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὰς

1. W. F. Albright, The Archaeology of Palestine, σελ. 175 etc.

ὑφισταμένας καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν ἐθνικὰς βασιλικὰς, κατέληξαν εἰς τὸ νὰ διαμορφώσουν ἐντελῶς ἰδιότυπον μορφὴν χριστιανικοῦ ναοῦ, τοῦ ὁποίου τὴν ἐξέλιξιν δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξετάσωμεν, ὡς εἰκός, ἐνταῦθα.

Δι' ἡμᾶς τοὺς Χριστιανούς ἡ καταστροφή τοῦ ναοῦ ἔσχεν ἀξιολόγους συνεπείας. Ὅπως κατὰ τὸν Η' αἰῶνα π. Χ., ἡ ἐκμηδένισις τῆς αἰρετικῆς Σαμαρείας, ὠφέλησε κυρίως τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος, καὶ τὴν ἁγίαν πόλιν Ἱερουσαλήμ, συγκεντρώσασα εἰς αὐτὸν κάθε θρησκευτικὴν δρᾶσιν, οὕτω καὶ ἡ βάρβαρος πρᾶξις τοῦ Τίτου, διὰ τῆς ἐξαφανίσεως τοῦ κέντρου τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ καὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἐν γένει, ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας καὶ τοὺς πόθους τῶν πρώτων Χριστιανῶν. Ἐνώπιον τῆς ἐκ βάθρων κλονιζομένης εἰδωλολατρείας, δὲν ὑπελείπετο παρὰ μόνον μία νέα ἠθικὴ διδασκαλία, ἡ τῆς Καινῆς Διαθήκης, συμπληρώουσα τὰ βαθεῖας σημασίας διδάγματα τοῦ Μονοθεϊσμοῦ. Βραδέως, ἀλλ' ἀσφαλῶς, ἡ Χριστιανικὴ ἀλήθεια ἐξηπλώθη καὶ ἀπέδωκε τοὺς καρπούς της, εὐροῦσα τοὺς πλεόν ἐνθέρμους ὑποστηρικτὰς της μεταξὺ τῶν Ἐθνικῶν, ὧν ἡ ψυχὴ ἐπεζητεῖ εἰς στιγμὰς ἀπογνώσεως, τὸν ἀσφαλῆ λιμένα τῆς Πίστεως.

Καὶ οὕτω, ὡς ἐκ τῆς ἐξελξεως τῶν γεγονότων, διαπιστοῦμεν ὅτι ὁ Χριστός, συνεπλήρωσε τὸ ἔργον τοῦ Ῥωμαίου αὐτοκράτορος. Διότι καὶ Αὐτός, ἐντὸς τοῦ ἠθικοῦ καὶ πνευματικοῦ πλαισίου Του, κατέλυσε, ὡς προεῖπε, τὸν παλαιὸν Ἰουδαϊκὸν ναόν, διὰ νὰ ἐγειρῇ ἐν ἄλλο οἰκοδόμημα, ἀπείρως τελειότερον, καὶ διὰ τὴν αἰωνιότητα, εἰς τὴν ψυχὴν κάθε Χριστιανοῦ, τὸν Ναὸν τῆς Πίστεως εἰς Αὐτόν, διότι τότε, ὅπως μᾶς παρέδωκαν τὰ Θεῖα Ρήματα, «Μακάριοι ἔσονται οἱ πιστεύσαντες εἰς Αὐτὸν καὶ εἰς τὴν Βασιλείαν τῶν Οὐρανῶν, ἧς οὐκ ἔσται τέλος».

X. ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. *Παλαιὰ Διαθήκη*. Κατὰ μετάφρασιν τῶν Ο'. Ἐκδοσις «Ζωῆς». Ἀθήναι 1939.
2. *Φλάβιος Ἰώσηπος*. Ἄπαντα. 6 τόμοι. Teubner. Leipzig. 1888-1896.
3. *Δ. Ν. Καραντινὸς - Φιλιππάκης* Μελέτη περὶ τοῦ Ναοῦ τοῦ Σολομῶντος. Τεχνικὰ Χρονικά. Ἄρ. Τεύχους 152. Ἔτος Ζ'/XIII, 15 Ἀπριλίου 1938.
4. *G. Perrot et Ch. Chipiez*. Histoire de l'Art dans l'Antiquité. Tome IV. Hachette. Paris. 1887.
5. *Ch. Chipiez et G. Perrot*. Le Temple de Jérusalem et la Maison du Bois-Liban. Hachette, Paris, 1889, in folio.
6. *La Sainte Bible*. Traduction Louis Segond. Paris. 1934.
7. *B. Baentsch*. David. Payot. Paris. 1936.
8. *G. Tabouis*. Salomon. Payot. Paris. 1934.
9. *J. Minkin*. Hérode. Payot. Paris. 1937.
10. *C. F. Potter*. Les fondateurs de religions. Payot. Paris. 1930.
11. *Ad. Lods*. Israël. La Renaissance du Livre. Paris 1930.
12. *Ad. Lods*. Des prophètes à Jésus. Ire partie. La Renaissance du Livre. Paris.

13. *A. Guignebert*. Le monde juif vers le temps de Jésus. La Renaissance du Livre. Paris. 1935.
14. *Ernest Renan*. Histoire du peuple d'Israël. Paris. s. d.
15. *I. Benzinger*. Hebraische Archäologie. Pfeiffer. Leipzig. 1927.
16. *Die Heilige Schrift des Alten Testaments*. Herausgegeben von A. Bertholet. Mohr. Tübingen. 1922.
17. *Odilo Wolff*. Der Tempel von Jerusalem. Schroll und Cie. Wien. 1913.
18. *Paul Berto*. Le Temple de Jérusalem. Revue des Études Juives. Durlacher. Paris. Tome LIX, p. 14 et suiv. 161 et suiv. Tome LX, p. 1 et suiv.
19. *X. Pailloux*. Monographie sur le Temple de Salomon. Paris. A. Roger et F. Charnoviz. 1885. 1 vol. in folio. XII - 410 pages.
20. *Cte Melchior de Vogüé*. Le Temple de Jérusalem. In folio. Paris. 1864.
21. *Capt. Wilson R. E. and Capt. Warren R. E*. The Recovery of Jerusalem. Walter Morisson. London. 1871.
22. *F. Vigouroux*. Dictionnaire de la Bible.
23. *Dom Calmet*. Commentaire littéral sur tous les livres de l'Ancien et du Nouveau Testament.
24. *De Saulcy*. Histoire de l'Art judaïque.
25. *Ch. Clermont - Ganneau*. Mission en Palaïstine et en Phénicie. Paris. 1882.
26. *Schick*. Der Tempel in Jerusalem.
27. *Gérard de Nerval*. Voyage en Orient. Charpentier. Paris. s. d.
28. *W. F. Albright*. The Archaeology of Palestine. Penguin Books. Harmondsworth. Middlesex. 1951.